

شيخ اياز

راج گھات تي چند

روشنی

راج گهات تي چند

شاعري

شيخ اياز

روشنی پبلیکیشن

کنڊیارو

2009ع

Roshni Book No.483

ڪتاب جو نالو: راج گهاٽ تي چنڊ

شاعر: شيخ اياز

ڇاپو چوٿون: © روشني 2009ع

ڪمپوزنگ: رفيق حسين ڪولاچي

روشني ڪپوزرس، حيدرآباد.

پيسٽنگ: سهيل سلام پٽو

ڇپيندڙ: فائين ڪميونيڪيشن، حيدرآباد.

ڇپرائيندڙ: روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو، سنڌ

قيمت: 250/- روپيا

RAJ GHAT TE CHAND (POETRY)

by: Shaikh Ayaz

Composed by: Rafique Hussain Kolachi

Roshni Composers & Printers Hyder Chowk, Hyderabad

Printed: Fine Communication, Hyderabad, Sindh.

Published by: Roshni Publication, Kandiaro

Fourth Edition © Roshni 2009

استاڪسٽ

شاهه لطيف ڪتاب گهر. گاڏي کاتي حيدرآباد. پٺاڻي بوڪ هائوس اورينٽل سينٽر حيدرآباد.

ڪانڊياواڙا سنٽور. اردو بازار ڪراچي. حسين عامر نيوز ايجنسي. مين بس اسٽاپ. سجاول

راڻيل ڪتاب گهر. لاڙڪاڻو + رهبر بوڪ اڪيڊمي. رابھ سينٽر. لاڙڪاڻو

مدني بوڪ ڊپو لاڙڪاڻو + نيشنل بوڪ ڊپو بندر روڊ. لاڙڪاڻو + نوراني بوڪ ڊپو بندر روڊ. لاڙڪاڻو

اشرف بوڪ اسٽال. مسجد روڊ. نوابشاهه. سڪندري بوڪ ڊپو ڪپرو + حافظ ڪتب خانو ڪپرو

المهر ان ادبي ڪتاب گهر. سانگهڙ. العزيز ڪتاب گهر. عمر ڪوٽ + ٿر ڪتاب گهر عمر ڪوٽ.

سليم نيوز ايجنسي. ٽيوپس اسٽيٽيڊ. دادو + جنيد بوڪ ڊپو دادو

مرچو لال بوڪ ڊپو بدين + رحيم بوڪ ڊپو بدين + سوجهرو ڪتاب گهر. بدين. ٿر ڪتاب گهر. مٺي

ڪتاب مرڪز فرير روڊ. سکر + عزيز ڪتاب گهر. بئراج روڊ. سکر + الفتح نيوز ايجنسي. مهران مرڪز سکر

گل ڪتاب گهر. لک ڏن شڪارپور. تهذيب نيوز ايجنسي. خيرپور ميرس + نيشنل بوڪ اسٽال. پنج گلو چوڪ. خيرپور ميرس

مڪتبه عزيز ڪهڙا + سجل ڪتاب گهر. درازا قاسمي لائبريري. اسپتال روڊ ڪنڊيارو

فهرست

9	مهاڳ	محمد ابراهيم جويو
27	بيت	
	وايون	
47	راج - گهاٽ تي چنڊ...	
48	چا هيءَ ساڳي ناو...	
49	ناگپور تي ومان ۾ هڪ رات	
50	گوداوريءَ تي پاڪ	
51	بيڪس، ڪنيو - روهرڙي..	
52	جهڙ نه جيئان توبنان...	
53	راييل - رُت، مايا نگر...	
54	ايجان به آڏا...	
55	1987	
56	ڪلڪتو گانڌي..	
57	هي جي آيا هير...	
58	پڙ ۾ آه پچار...	
59	هوءَ جا ڳجهي ڳال...	
60	نئي منجهه فرنگي...	
62	تي پري لينن گراڊ...	
63	آيو سج مٿان...	
64	ڌرتي بس توسان...	
65	انت ته اچڻو آئيه...	
66	تون، تي تون آهين...	
67	تون تيرهن سؤ سال...	
68	آه ساڳي پارڪر...	
69	سکر! ڪالهه ڏٺو هيو تو جيڪو هيمن...	
70	هيمن ڪلاڻي...	

- 71 ٿي ويا ناهر ڌنار...
- 72 هاڻي ته پري ناهي...
- 73 هاڻي لڪ دليون...
- 74 هي جي ڪيئي ڪن...
- 75 هومون کان ڇا لاءِ ڏڪن ٿا...
- 76 رات ۾ ٽنهنجي پڪار...
- 77 ڌرتي پيئي ڏڏي...
- 78 رات، نڪارا ڪٿا...
- 79 ماڳ ڏسي جي مرڪن ٿا...
- 80 1995ع
- 81 سؤسيون سڀايو...
- 82 آهن بند ڪوڙا...
- 83 ٿر ۾ چٽڪي آهي...
- 84 اوچتو ويندينءَ ملي...
- 85 اڄ ته اوچا آڪ...
- 86 گنديون ڇپايون...
- 87 هو اوچو آڪاش...
- 88 جئن جئن گهڻي جاڙ...
- 89 بهڪي ٿي پڪرال...
- 90 ڪالهه هيا آڙنگ...
- 91 ڊوٽيندا ڍاتيٽڙا...
- 92 گجن ٿا گجگاٽ...
- 93 ويل آساهي پٽن جي...
- 94 مٿان وسي ماڪ...
- 95 تاريون هيئن نه ٿوڙا...
- 96 اوڳي اوچي ڳاٽ...
- 97 مپ به تووٽ مپ...
- 98 ناهي ڪا ٺٽي...
- 99 ڏيندي وڃ وڪڙ...
- 100 نوڙي نوڙي پيه...
- 101 هي جو گيت اڏورو آهي...

- 102 ڌرتي، مون سان وڙ...
 103 اُتي آڌيءَ رات جو...
 104 ڪيسين لڪ لڪي...
 105 جي تنهن ڪائي وٺ...
 106 وٺن پيا وات تي سورج مڪيءَ گيت...
 107 پيو مينهن وسي...
 108 پر ڪا رت، اُڌر رات ڇڄهري...
 109 منهنجي سيني تي اڃان...
 110 بادل ٿا برسن
 111 توکي ڪئن ساريان...
 112 ڪهڙي ڪرڻ ٿو...
 113 اونهاري جون راتريون...
 114 اهڙي اڳ ڳلتي...
 115 آنيوءَ جو پين پين...
 116 سمنڊ جئن گر جا ڳهنڊ...
 117 ڪيترا ڏيئا ڀرن ٿا، رات آئي...
 118 نوري مهائڻا...
 119 هي جو منهنجو ماس...
 120 پوئين ويڙ اچي وئي آهي...
 121 ويئي ٿي ويئي...
 122 ڪيترو توڻ اهاڻا...
 123 تون جڏهن گذرين ته واڙيون...
 124 ياد اچين ٿي تون...
 125 ميگهه۔ دوت تنهنجو...
 126 تنهنجي ڪنجهي جئن پري...
 127 چنڊ جا پاڳي نه پيري...

گيت ۽ غزل

گيت

132_129

- 131 هيڪلڙو من هيڪلڙو...
 132 ايڏي چپ آڀار

- 133 ڳاء وري ڪجهه ڳاءِ بانورا
134 ڏکڻ ميهن پلي وسي...
135 موت کي مات ڏني آهي ڪنهن...
136 سانوريون نينگريون پنڌ ۾...
137 پاڻ کان ڪنهن هرڻ جيان نه پڇو...

141_152

تي ستا

نشري نظم

- 155 تون ۽ مان ان وقت مليا هئاسين...
156 مون سڀو ڏٺو هو...
157 ان ۾ ڪوئي شڪ نه آهي...
158 گيتا...
159 ڪونجن جو وڳر / اڏاڻو...
160 لاڙ ۾ / ڪوئي ٻارڙو...
161 آبد جي ڪپاڙ خاني ۾...
162 ”پٺائيءَ کي“...
163 منهنجن لوڻن ۾ / چانديءَ جون تارون...
164 مان پنهنجي رسالي تي جهڪيل آهيان...
165 هي نيلو پيلو گهاگهو...
166 ڇا تون مون کي اجازت ڏيندين...
167 مون کي ياد نه آهي...
168 هي ڪير آهي؟...
169 سبط حسن...
170 ڇا تون ماضيءَ جا دروازا...
171 ماڙي پٺيان / اڻويهه سو ستيتاليهه...
172 منهنجا ڪلها گسي رهيا آهن...
173 منهنجي ديس جا / چين نواز اشتراڪي...
174 جيئن ڪجين جا / پرڀور گوشا...
175 اڪويهين صدي شروع ٿي چڪي آهي...
176 ٻڌين تو؟ / شيون ڳالهائڻ ٿيون؟...
177 سيڪريٽريٽ ۾ / هوفائيل...

- 178 منهنجنون نظرون...
 179 هي ڪهڙو بسنت آهي؟...
 180 چين سيلاني / شيو سانگ
 182 هن ديس ۾ هڪڙو ڀن به...
 183 مون ليار جي وٺ کي چيو...

نظم

- 187 ڪوڏ ڪئن ڪناري تي...
 188 باڪ ڦٽيءَ جو شعر لهن ٿا...
 189 اڃا اجهائل ڏيئوناهيان...
 190 تون جو ڇڻ ڪنهن وقت ڏسين ٿي...
 191 پيار ته مون سڀيرا ڪيو آ...
 192 ”لاهور جي انٽرنيشنل هوٽل ٻاهران“
 195 آڏيءَ جي خاموش نگر ۾...
 196 دور ستارا پوڙها آهن...
 197 منهنجا گيت ڪڏهن اي ڌرتي!...
 198 ڪجهه به نٿو اڃ پاسي من ڪي...
 199 چاندني راتين ۾ ڪنهن رابيل جي پوئن جيان...
 200 سارو عرش منور آهي...
 201 آءُ انهن جي سوچ ٻڌان ٿو
 202 مرزا ”رسوا“ وانگر شاعر...
 203 ”بانس“
 204 ڪيڏو ياد ڪيان ٿو توکي...
 205 هيءُ ننڊ به امرت وانگر آ!...
 207 شهر سيلاب ۾...
 208 امير خسروءَ جي مزار تي...
 209 اڳڪٿي“
 210 لوهي دروازي تي تالو...
 211 ”فلسطين جو گيت“...
 213 هي سنڌوءَ جي ڇر ۾...
 214 هي جوانڊاري ڌرتيءَ تي راج ڪري ٿو...

- 215 آزاديءَ لاءِ روزمرن ٿا/ ماڻهو ٽٽا...
 217 راج مهاڄڻ ڪوئي ناهي...
 218 'جو چوڻ تو/ سا حقيقت آهي شاعر!...
 219 موت مسئلو ناهي...
 221 هي شاعر جي لهرائن ٿا...
 222 پنهنجي جيئري يارو...
 223 پنهنجي ناه پرائي آهي...
 224 حڪمران کي ڪونه مڃون ٿا...
 225 تنهنجون ڳهليون ڳالهون ڄڻ ڪي...
 226 ڪي ماڻهو تاريخ ٿين ٿا...
 227 ڪالهه جڏهن مون وارياسي پر...
 228 باڪ ڦٽيءَ جو روز ٻڌان ٿو...
 229 "اورنگيءَ ۾ فساد"
 230 اپريل 1985ع
 231 ترڊ ڪلاس جي گاڏي ۾ هو...
 232 نظريا جن کي نظر ڪاٽي نه آهي...
 233 ڳيرو/ ڳاڙها/ ڀڳر وارا...
 234 هي ڏيکارا/ رنگارنگ گلن جا پارا...
 235 ماڻهو سڀ هڪجهڙا آهن...
 236 "دهشت پسند جو موت"
 237 اڄ تن جي بندوق مان...
 238 هي وڻ، جو ڪجهه نوتڙي پيو آ...
 239 وڻ به ساڳو واس به ساڳو...
 240 "فاشي فوج جي شڪست"
 241 عمر گذري وئي/ دک هن ڏيس جا...
 242 انقلابي اٿو!...
 243 جيءَ جي جلاوطني...
 244 هوسپ آڏيءَ رات اچن ٿا...
 245 رات جي سياهيءَ...
 247 گيت به ڄڻ گوريلا آهن...
 248 جوت ٻرندي رهي...

مهاڳ

اسان جي پياري دوست، شيخ اياز جي شعر جو هيءُ تيرهون مجموعو آهي، جو پيش ٿي رهيو آهي. لڳ ڀڳ ست سال اڳ 1980ع ۾ اياز جو ڇهون مجموعو ”لڙيو سج لڪن ۾“ شايع ٿيو جنهن ۾ ناشر طرفان ٻڌايل هونءَ ”شاعر شيخ اياز 1975ع جي شروع کان... خاموش رهيو“، چوٽه فارسي شاعر ابوالفيض فيضيءَ جي بقول اُن دور ۾ اياز جي ڄڻ اها ڪيفيت هئي، جو:
باز گشته از سخن زيرا ڪه نيست
در سخن معني و در معني سخن-

يعني، ”شعر چوڻ کان باز آيل آهيون، چوٽه نه شعر ۾ معنيٰ رهي هئي ۽ نه معنيٰ ۾ شعر.“
اياز جي اُن ڪيفيت جو اشارو هُن جي اُن مجموعي جي نالي مان ئي پڌرو هو جيڪو لطيف جي ساڳيءَ ڪنهن اهڙيءَ ڪيفيت جي ترجماني ڪندڙ خود لطيف جي بيت مان هُن ڪيو هو:
”لڙيو سج لڪن ۾“ راسيون رتائين،
مون کي ماريائين، اديون اوندا هي ڪري

اياز جي اُن شعري مجموعي کي شاعر جي ”انتهاڻي نراسائيءَ جو ترجمان“ چوندي ناشر کي اُن مان نراسائيءَ کان وٺي شاعر جي ”ناخوشيءَ يا ناراضپي“ جي ڪيفيت محسوس ٿي هئي. ”ناخوشي يا ناراضپو شديد کان شديد، ايترو شديد، جو اُن کان وٺي ڪنهن وصال جي تانگهه، ڪنهن تبديل جو آئنگ ۽ اُن وصال يا اُن تبديلي لاءِ وڌيڪ ٻيءَ ڪنهن تيز آس جو اظهار شايد ئي ڪوئي سگهيو ٿي.“

اڄ، 1980ع کان پوءِ، بلڪ 1982ع ۾ ”پتڻ ٿو پور ڪري“ جي اشاعت کان 1987ع جي سندس هن تازي شعري مجموعي ”راج- گهاٽ تي چنڊ“ تائين، پنجن سالن ۾ اياز جي ستن شعري مجموعن جي تخليق ۽ اشاعت مان پڌرو آهي ته اياز جي اها ڪيفيت ڪنهن شڪست قبول ٿي ۽

---

* ”پتڻ ٿو پور ڪري“ (1982ع) ”ٽڪرا ٽٽل صليب جا“ (1984ع) ”پن چنڊ کان پوءِ“ (1985ع)، ”چنڊ چنبيلي“ (1985ع)، ”رڻ تي ره جهڙ“ (1986ع) ”ڀڳت سنگهه کي ڦاسي“ (1986ع)، ”راج گهاٽ تي چنڊ“ (1987ع)

فراريت ۾ پناه وٺڻ واري ذهن جي ڪانه هئي، پر راهه ۾ لهندڙ سج ۽ رات جي اوندھ ٿي وڃڻ تي ”سسيءَ“ جي ناراضگي، ڏک ۽ ڪاوڙ جي ڪيفيت هئي، جن منزل ڏانهن هُن جي پنڌ ۾ رڪاوٽ ٿي وڌي، اياز پنهنجي اُن ڪتاب کي ”ماضيءَ ۽ مستقبل“ ڏانهن منسوب ڪيو هو۔ ’حال‘ ڏانهن، يا ’حال‘ ڏانهن بہ، نہ: اُن مان بہ اياز جي اهڙي ئي پنهنجي ’حال‘ کان بيزاريءَ ۽ ڪاوڙ جي ڪيفيت جو اظهار ٿيو ٿي ۽ نہ سندس هار کائي ڪنهن ڪنڊ پاسي ويهڻ يا ڪٿي پڇي پاڻ محفوظ ڪرڻ جو.

وقت جو ڪرشمو واقعي بہ هڪ طرح، اهڙيءَ نوعيت جو لڳي ٿو جن ’حال‘ آهي ئي نہ۔ رڳو ’ماضي‘ آهي ۽ ’مستقبل‘ آهي، ۽ ماڻهو ’حال‘ جو هر پل ’مستقبل‘ جي پل لاءِ پيو گهاري ان معنيٰ ۾ ماڻهوءَ لاءِ آس ۽ نراس، خوشيءَ ۽ ڪاوڙ شڪست ۽ فتح جي بہ ڪا ڳالهه ڪانه ٿي اٿي. هڪ لاڳيتي مجبوري هئي جنهن ۾ ماڻهو ڳهندو ٿي رهيو، پر هيءُ جو لطيف چيو تہ ”ڪِني ’ماضي‘ مَن ۾، ڪِني ’استقبال‘ / حيفُ ٿيڻي جو حال، جن وساريو ’حال‘ کي!“۔ ان جي معنيٰ ڇا؟ اِن مان تہ ائين ٿي لڳو جن ’ماضيءَ‘ ۽ ’مستقبل‘ جي ڳالهه ڪانه هئي، رڳو ’حال‘ هو۔ ۽ ’حال‘ ۾ ئي ماڻهو لڳاتار لوڙيندو ٿي رهيو!! برابر هيءُ وقت جي ڌارا، هيءُ وقت جو اجهل سيلاب۔ ڪهڙيءَ بہ طرح اُن تي نظر رکجي۔ ان جي آڏو ماڻهو پاڻ کي مجبور ٿي ڏسي ٿو، پر حقيقت ۾، ان اٿل مجبوريءَ ۾ بہ ’جيئڻ‘ جي ضرورت آهي، جا ماڻهوءَ کي ارادو ڏئي ٿي۔ ارادو آزاديءَ سان ۽ رڪاوٽن کان آجي جيئڻ جو پنهنجي مرضيءَ سان جيئڻ جو۔ هيڪل توڙي گڏجي، پر جيئڻ جو ۽ جيئڻ کي ماڻڻ جو. ائين ارادي سان روشن ’حال‘ جو رستو جڏهن، هلندي هلندي، لڪن ۾ سڃ لهي وڃڻ سبب، اونداهجي بہ ٿو، تہ ماضيءَ جو تجربو ۽ ڏور ’جبل مٿي باهڙي‘۔ مستقبل جو سدا چمڪندڙ پرائهون اُهو نشان۔ ئي فردن توڙي قومن ۾ اُن مڃڻ ۽ جيئڻ تان هٿ ڪڍڻ بدران، بهتر ۽ خوشتر جيئڻ جو جيئڻ جي جس ڪٽڻ جو اُمنگ ۽ ارادو تازو رکڻ ٿا.

وقت ۽ زندگيءَ جي جبر ۽ اختيار جو هيءُ وستار ائين ۽ ان ئي منطق سان جاري رهندو آيو آهي.

۽ ٻولي ۽ ادب، وقت جي مقابلي ۾، قومن جي انهيءَ جيئڻ ۽ جيئڻ جي ماڻڻ جي اُمنگ ۽ ارادي جا امانتدار تربيت ڪندڙ ۽، مسلسل روايت طور اُن اُمنگ ۽ ارادي کي نسل کان نسل تائين رسائڻ جا ثابت ۽ اڻ۔ گُس وسيلا پئي رهيا آهن. ان مان قومن ۽ انهن جي بامراد زندگين کي اتوٽ سلسلو ملي ٿو، ٻولي ۽ ادب جنهن لاءِ تسبيح جي ڏاڳي جو ڪم ڏين ٿا.

ٻولي ۽ ادب جي اها حيثيت ۽ اهو ڪارج تاريخي طور عام مڃيل آهي۔
 اوائلي مذهبي برادرين (جيڪي جديد قومن جي وجود جي چون پھريون جماعت بنديون ليڪجن ٿيون) جي ٻولين جي سلسلي ۾، مثلاً انهن جون مقدس ٻوليون: سنسڪرت، هيبريو، آوستا، پالي، يوناني / لاطيني ۽ عربي وغيره، انهن کان پوءِ يا انهن سان شامل ۽ همعصر ملوڪيتي يا بادشاهي نظامن جي سلسلي ۾، جڏهن علائقائي حد بندين ۽ علائقائي ٻولين هر هنڌ انهن مذهبي برادرين ۽ سندن مقدس زبانن جي جاءِ ورتي ۽ اهي لکيت ۾ اچڻ ۽ ماڻهن جون ادبي ۽ علمي ٻولين بڻجڻ شروع ٿيون. ۽ سڀ کان وڌيڪ، جديد قومي جمهوري نظامن جي سلسلي ۾، جڏهن قومي رياستون وجود ۾ آيون ۽ انهن جون قومي ٻوليون پنهنجي سڄي فڪري ۽ تخليقي معجزن سان قومن جي سڃاڻپ جا بنيادي نشان بڻجي پيون، جيئن اڄ اهي آهن.

قومي زندگيءَ ۾ قومي ٻوليءَ جي ان اهميت ۽ ان ڪارج جي ڳالهه ڪندي تاريخ ۽ سماجيات جي هڪ عالم چيو آهي ته ”جيئن محبوب جي ڏسڻ لاءِ عاشق جي اک آهي، هن جي پنهنجي اک، اصلي اک، تيئن محب وطن لاءِ ٻولي آهي۔ سڄيءَ هن جي قوم جي تاريخ کان هن کي مليل، هن جي پنهنجي اصلي ٻولي، مادري ٻولي، ان پنهنجي ٻوليءَ وسيلي، ڄا هو جمڻ سان ٻڌي ٿو ماءُ جي هنج ۾ سڪي ٿو ۽ قبر تائين ساڻ نٿي ٿو هو گذريل وقت ياد ڪري ٿو، سهيوگي سنگ ۽ رفاقتون خيال ۾ آڻي ٿو ۽ پنهنجا هو آئيندي جي وقتن جا خواب لهي ٿو.“

ٻوليءَ ۽ ادب جي اها زندگي بخش روح افزائي ۽ اها انهن جي مسيحتاتي هر محب وطن فرد ۽ خاص طور محب وطن قومي شاعرن ۽ اديبن جي واسطي سان قوم لاءِ سدا موجود، سدا زندهه ۽ تر و تابنده رهي ٿي. سنڌي ٻوليءَ ۽ ان جو ادب برائيهءَ طرح سنڌي قوم جي پنهنجي جيئن ۽ جيئن جي ماڻڻ جي ارادي جدوجهد جي تاريخ جا محفوظ طومار يا رڪارڊ آهن. ۽ ائين ئي، خاص طور جديد قومي سنڌي ادب لاءِ چئي سگهجي ٿو ته اهو سڄي جو سڄو اڄوڪي دور جو، مخصوصن 1947ع جي تقسيم برصغير ۽ ان جي نتيجي ۾ سنڌ جي قومي ورهاڱي ۽ سنڌي قوم کي جنهن سياسي ۽ سماجي صورتحال سان دوچار ٿيڻو پيو، ان جو اهو شعوري ردعمل ۽ پورو ۽ سچو تفصيل آهي.

مون پنهنجي ڪتاب ”شاهه - سچل - ساميءَ“ (1978ع) ۾ ارسطوءَ جو قول نقل ڪيو هو ته ”شاعري فلسفي کان وڌيڪ فڪر انگيز ۽ تاريخ کان وڌيڪ سبق آموز ٿئي ٿي.“ ۽ چيو هو ته اها حقيقت ان طرح هئي، جو شاعريءَ مجموعي طور انساني فطرت ۾ زياده اونهو ڏٺو ٿي۔ ان جي خصوصيت بلڪ ان

جي عظمت جو دليل ٿي اهو هو ته اُن اندر جي اسرار جي، ڳالهه جي اصل جي، 'اڪرن' جي نه پر 'روح' جي صورتگري ڪئي ٿي: ۽ ٻيو ته اُن پنهنجي دور تي، ۽ ان جي ماڻهن تي وڌيڪ حساس روشني وڌي ٿي ۽ انهيءَ ڪري انهن سان زياده يڪدل ٿي انهن کي وڌيڪ چٽو ۽ صحيح سمجهيو ٿي. ائين عظيم شاعريءَ جي توصيف ڪندي مون وڌيڪ لکيو هو ته اُن ۾ وقت جي حقيقتن جو سڄو ۽ پورو عڪس موجود هجي ٿو ۽ اُن خيال کان اُن تاريخ جي جهلڪ موجود هوندي آهي: ۽ ساڳئي وقت ان ۾ حقيقتن جو تعبير به موجود هوندو آهي، ۽ اُن لحاظ کان اُن ۾ فلسفي يا حڪمت جي به جهلڪ هوندي آهي.

جڳ مشهور ادبي نقاد ٽي. ايس. اليٽ، جو چوڻ آهي ته "شعر ۽ ادب جي دنيا ۾ جيڪڏهن اوهين ڪنهن جدت ڪار (Innovator) جي ڪاوشن کي تاريخوار ويهي ڄاڻيندا ته اوهين هن کي سندس من جي ڪنهن اجهل ڏن ۾ مصروف ۽ قدم بدم اُن جي پورائيءَ ۾ اڳتي وڌندي ڏسندا." جديد سنڌي ادب جو اڳرو ۽ جدت ڪار اسان جو مهان اديب ۽ شاعر شيخ اياز اسان کي سندس سڄيءَ اعليٰ تخليقي ڪاوش ۾ - پنهنجي ضبط ٿيل مشهور پهرئين شعري مجموعي "پونئر پري آڪاس" (1962ع) کان وٺي، سڀني سندس نثري تصنيفن سميت، پنهنجي شعر جي هن زير نظر شاهڪار "راج گهاٽ تي چند"، تائين - اهڙيءَ ئي ڪنهن هڪ پنهنجي لازم ڏن ۽ اجهل جذبي جي تڪميل ۾ اڳتي وڌندو پئي معلوم ٿيو آهي. "پتڻ ٿو پور ڪري" جي مهاڳ ۾ يوسف شاهين لکيو آهي ته "نثري نظمن تي مشتمل هيءُ بي مثال ڪتاب شيخ اياز جي سڄيءَ زندگيءَ جي تجربن، ڄاڻ مطالعي ۽ مشاهدي جو نچوڙ آهي..." دراصل اهو اياز جي مطالعي جو نچوڙ به هُن جي پنهنجي اُن اندر جي جذبي، پنهنجي آئيندي جي هڪ خواب کي اڳتي نڀي ٿو جيڪو هن جي دل ۾ پنهنجن ماڻهن لاءِ موجود پئي رهيو آهي ۽ جنهن ڏانهن هن جي سڄي شاعري ۽ ٻي هر ادبي ڪاوش مسلسل سفر ۾ رهي آهي. هن جي سڄي اعليٰ تخليقي ادبي آيت، هن جا سڀ ادبي شاهڪار زندگيءَ جي هر رنگ صورت جي مصوري هوندي به اهڙا آهن، جو انهن سڀني ۾ هڪ يڪ رنگي، هڪ يڪسوئي ملي ٿي. شاعر جي پنهنجي هڪ 'ڏور-نگاهه' (Vision) هن جي هر نظر ۽ هر شعر ۾ موجود آهي ۽ وچ ۾ ڪٿي خاص طرح پنهنجي قومي حال ۾ مايوسيءَ جي خفيف عڪاسي، جي باوجود، جا حقيقت پسندان ٿي آهي - اُن ۾ هزارها سالن جي تاريخ مستقبل جي اُن مثبت ۽ پُرآميد تصور سان وڃي ملي ٿي:

اهڙي اڳ - ڳڻتي

ڪهڙيءَ ڪوٽا کي هڻي؟

ڪنهن هٿن دانهن ٻڌي هئي
دکي ڌرتيءَ جي؟

ڇا اڳ ڏيهه ڏٺا هيا
ڏاهپ هٿن ڌمري؟

من - پيٽڙا جي ٻولڙي
ڪنهن هٿن ڪُڙلائي؟
(وايون، ص 97)

سهڙي جا سيڪاٽ تي، ڪنوڻ سا ڪاٺوٽ
مٿان ڪاٺو موت، ساري سنڌ ٻري پئي
(بيت، ص 160)

هي جو ريتُ رتو آ، کيسانو موريءَ،
اُٺي ڪنهن ڪوريءَ، ڳاڙهي اُٺ ڪيتري!
(بيت، ص 17)

او شل ڊهي ڊوهه، ڪائي آڳ ٻري پئي،
لوهڙ ڦوڪي لوهه، رڪ ڪري ڪوپڙو!
(بيت ص 20)

اچي ٿو هيڪارَ موت تہ سڀني جي مٿان،
مُئي ناهه ميارَ جي تون جيئين جس سان.
(بيت، ص 21)

هي سرءُ چاليهه سال!

روز سا ڳا ڏينھڙا!
سج اُپري ٿو اُٿن ٿا سوچ ۾ ساڳا سوال -
سج اُلهي ٿو منهن تي ٿا ملن ساڳا ملال -
ها فقط سُرها لڳن ٿا، اڄ به ڌرتيءَ جا دلال -
هو وسنتي ويس پائي، ٿا هٿن ڪوڙا گلال -
ڪيترو تولد تڪيان؟ هاڻي ڀلائي آءُ ڀال!
روز ساڳيا ڏينھڙا!

روز ساڳيا ڏينھڙا!

روز ساڳيا ڏينھڙا! (وايون، ص 39)

تي ٻري لينن۔ گراڊ۔

بم برسَن ٿا پيا.

’اولگا‘ جي شاعريءَ ۾

اڄ به تازي آه ياد۔

بم برسَن ٿا پيا.

اڄ به منهنجا ديس تو ۾

جڻ ته نازي بدنهاد!

بم برسَن ٿا پيا.

اي ڏکڻ! گھلندين ڪڏهن تون

آءُ اي بادِ مراد۔

بم برسَن ٿا پيا. (وايون، ص 45)

ڌرتي! بس توسان

ماڻهوءَ ٻولَ نه پاڙيا!

– آڌيءَ مانجهيءَ گيت تو ڳايان آءُ اڃان.

– سڀني منجهه رچي وڃي، ماڻهونيٺ مٿان!

– (ماڻهو سڀنا ٿو اٿي، پنهنجي رٿ پُڻءَ مان)

– رانءِ جي جُرُٿُ آئي ٿي ڳاڙهو سج مٿان! (وايون، ص 47)

✱

’تون‘ تي تون آهين

منهنجي پون آهين،

او آيل! او سنڌڙي!

منهنجي ساري ذات تون

منهنجي ’مون‘ آهين۔

او آيل! او سنڌڙي!

تون ئي منهنجا بيت آن

تون وايون آهين۔

او آيل! او سنڌڙي!

اڃان نڪتي ڇو نه تون
ڪاهيءَ کڻ آهين؟

او آيل! او سنڌڙي!
ويريءَ جي والار ۾
ڏينهن ته ڏون آهين! -

او آيل! او سنڌڙي (وايون، ص 49)

بادل ٿا برسن

جيڏا، وري جهوڪَ تي
- شاهه عنايت آپ مان، چمڪي ٿو ڇن ڇن،
- نه تو سونگي سنڌڙي نه تو ڏاڍي ڏن!
- مٿن مٿي هٿڙا، سدا شهيدن،
- آهن اسان سان اڃان، مري جي نه مرن! (وايون، ص 93)

پير ڪوڙي رهو پهاڻن تي،
پٿرن جي ڪرڻ جيان نه پڇو!

رت روڪي وڙهو 'اياز' اڃان،
ڪانٽرن جي پڇڻ جيان نه پڇو! (غزل، ص 119)

سمجھو ٿا لوڪو!
راڻو مرڻو ڪونه آ،
مري ويو پيو ڪو.
(تہ ستا، ص 124)

اڪيون پنيوڙي!
هيءَ جا باڪ بسنت جي
اُٿي جهٽيوڙي!
(تہ ستا، ص 125)

موت نه ڪاڏي مات،
وري سج لھو لھان
راھوڪيءَ تي رات!
(تہ ستا، ص 132)

ڇا تون ماضيءَ جا دروازا بند ڪرڻ چاهين ٿو؟
 لاهور ۽ دليءَ جي رستن تان
 رٿ ڏويي چڪو آهي،
 ۽ اُها رٿ ويجهي آهي
 جنهن ۾ مالتيءَ جا اڇا پُٽپ

من جي پوترتا وانگر ٽري پوندا آهن.... (نثري نظم ص 154)

دور ستارا پوڙها آهن
 چنڊ به پوڙهو آهي،
 يا هو پوڙهو ناهي؟

هن ساري سنسار کي ڪوئي
 چوڌاري ڪو لوڙهو ناهي
 يا ڪو لوڙهو آهي؟

ديپ ٻُجهن ٿا ديپ ٻرن ٿا
 ڏاڍو ڏور ڏيائون آهن
 جي وسءُ مان منش ڏسن ٿا.

وشيئو جيئن ڪو مندر آهي
 ڇا ان ۾ ڪوئي در آهي؟

مورتيون ۽ سڀ پوجاري
 ان کان ٻاهر ڇو نه وڃن ٿا؟

هونءُ وشال لڳي ٿو ليڪن
 گهيرو ڪيڏو سوڙهو آهي!

(نظم ص 180)

منهنجا گيت ڪڏهن اي ڌرتي!
 ڇڏ توکان ڪو ملهه گهرن ٿا؟

مون کان پوءِ اِهي اِئن لڳندا
انڊمان جي چانڊوڪيءَ ۾
جڻ ڪي هڏڙا پکڙيل آهن۔

هڏڙا ڪنهن کان ڇا ٿا چاهين
ڇا ڪوئي سوچي ٿو!
(نظم ص 181)
ڇا ڪوئي سوچي ٿو!
ڪنهن جو خون وهيو ٿوڙيءَ ۾
اوڊاير؟

توڪي ڪيئي سال مٽي ٿيا
رُومَ رُومَ مان تنهنجي نڪتا
جيڪي ڪيڙا
سي به مٽيءَ سان مٽي ٿي ويا۔
ڪالهه مگر تو ٿوڙيءَ ۾
لڳ ڀڳ ساڳيءَ ورديءَ ۾
(نظم ص 113)
ساڳي هولي ڪيڏي...!

ون به ساڳيو واسُ به ساڳو
من به ساڳو ماس به ساڳو

.....

هڪٻئي سان گڏ ڇو نه جيون ٿا؟
هڪ ٻئي کي سڏ ڇو نه ڏيون ٿا؟
(نظم ص 222)
هڪٻئي جو مڏ ڇو نه ٿيون ٿا؟

هو سڀ آڌيءَ رات اچن ٿا،
مگرمان تي ناچ نچن ٿا.

مگرمان جي چمڙي هيٺان
تن جون ڪيئي پيڙهيون آهن،
هڪٻئي پويان سيڙهيون آهن

تن تي گڏجي هيٺ لهن ٿا،
دودي تائين، ٻاگهيءَ تائين-
ڪُنڊ ڪُنڊ ۾ ڊيپ جلن ٿا،
مگرمان تي ناچ نچن ٿا.

جيڪي ڪالهه انهيءَ ڌرتيءَ تي
ماريا ويا ها، سي به اُتن ٿا،
۽ پوءِ پنهنجن پيرن هيٺان
لاش چنيسر جو چيپاتي
چاتي کولي اوچي ڳاتي
ڏاڪولن سان ٺڪ ٺڪ ڪن ٿا
مگر مان تي ناچ نچن ٿا.

(نظم، ص 227)

ان طرح آءٌ هوند هن ڪتاب تان اياز جا سڄي جا سڄا نظم- ”سارو
عرش منور آهي / چنڊ ڳليءَ ۾ چمڪي ٿو...“ (ص ص 184-185)، ”ڪيڏو ياد
ڪيان ٿو توکي / تنهائيءَ ۾ / تون جو جيئڻ جو جس آهين / ڪير چوي ٿو
تون ڪس آهين...!“ (ص ص 188-189)، ”آزاديءَ لاءِ روز مرڻ ٿا /
ماڻهو ٿڌا...“ (ص ص 199-200)، ”موت مسئلو ناهي / مسئلو حياتي آ...“ (ص
203)، ”هي شاعر جي لهرائن ٿا / هي جيڪي آداب عرض ڪن / جن کي
ڪوبه ضمير نه آهي...“ (ص 204)، ”پنهنجي جيئري يارو / انقلاب اچڻو
آ...“ (ص 205)، ”حڪمرانن کي ڪونه مڃون ٿا / پوءِ به اسان محڪوم ته
آهيون...!“ (ص 207)، ”باڪ ڦٽيءَ جو روز ٻڌان ٿو / وڪٽر جارا کي...“ (ص
211)، ”عمر گذري وئي / دک هن ديس جا / اڄ به ساڳا هئا...“ (ص 224)، ”رات
جي سياهيءَ ۾ / روشنيءَ جي جهر ۾ / ڪيترا نوان ماڻهو / سچ ڏي وڌن ٿا
پيا...“ (ص ص 228-229)، ”جوت ٻرندي رهي... / رات ٺرندي رهي...“ (ص
231) پيش ڪريان بلڪه اياز جو ڪهڙو ڪهڙو بيت، ڪهڙو ڪهڙو شعر،
ڪهڙو ڪهڙو نظم ۽ ان جو ڪهڙو ڪهڙو بند پيش نه ڪريان- جي پٺن تي
جاءِ جي گنجائش ڏسي سگهان، ۽ جي اها خبر نه هجي ته هيءُ سڄو
ڪتاب، پنهنجي واقعي هڪ ايڏيءَ امر شاعريءَ سان لائق پڙهندڙن جي آڏو
ڀاڙ موجود آهي ۽ سنڌ جا محڪوم ۽ مظلوم باشعور ماڻهو ضرور ان جي ست
ست پڙهندا ۽ ان جي ’ايجاز‘، ’ايمان‘ ۽ علامتي ادا ۾ جيڪي معنيٰ خيز
موتين جا انبار سندن آڏو آهن اهي هو پاڻ ئي ڏسندا ۽ گڏ ڪندا!

اياز جي هيءَ شاعري اياز جي پنهنجي چواڻيءَ، هُن جي "زندگيءَ جي
پوئين پهر جي شاعري" آهي. انهيءَ ڪري اُن ۾ لائق پڙهندڙن کي ڪٿي
ڪٿي زندگيءَ جي اختصار ۽ اُن جي خاتمي کان پوءِ جي اوني جو اظهار به
ملندو. جيئن مثلاً صفحي 76 واريءَ وائيءَ ۾:

ويل اُن ساهي پٽڻ جي
موت، منهنجي لاءِ تون
آخري منزل نه آهين.

مان اُٻن ۾ ڪيئن رهندس
مون ڀلائي ناه ڀون!

هو وسي تو وڌ. ڦڙو
سايون ٿين ٿر ۾ پتون!

جي اڃان موٽي ته مون کي
ڪنهن هرڻ ۾ پاءُ تون!
موت منهنجي لاءِ تون
آخري منزل نه آهين

يا جيئن صفحي 173 واري نظر ۾:

اڃان اُجهائل ڏيئو ناهيان
تون جو اچڻو آهين، آءُ!

تنهنجي ڪارڻ ليئا پاتا
ساري رات جلي مون در تي،
ڪيڏو ڪارو انڌيارو آ
پنير ڪي تائين سانڀر تي!

ڄاڻ پرھ جا پنڇي اُڏريا!
توڙي پوئين آهي ويرا،
منهنجي جوت! اڃان به پري ٿي
اڃا تڪيان ٿو تنهنجا پيرا.

اڃان به ساڳيو ليئو آهيان،
اچڻو آهين جي، تون آءِ!

يا، ”سارو عرش منور آهي“ (ص 184) واري نظم ۾:

... ڇا، هي منهنجو بستر آهي؟
جنهن وٽ ڪوئي روئي ٿو
چي، ”هي شعر اڏورو آهي،
”ويني ڪالهه لکيائين ٿي جو
”جهونگاري سوچيائين ٿي جو
”پانيان ٿو اڻپورو آهي...!“

يا، جيئن ص 224 تي آيل سندس نظم:

عمر گذري وئي
دڪ هن نيس جا
اڄ به ساڳيا هئا
جي هئا مون ڏٺا
سال چاليهه اڳ،
ڪو به ڦيرو نه آ
ديس جي دانهن ۾...

1976ع کان 1979ع تائين، جي وائيس چانسلريءَ واري دور ۾، ۽ اُن دور کان فوراً پوءِ واري ڪجهه عرصي ۾ به، نه لکڻ سبب، اياز جي شعري آمد ۾ اُها رواني نه رهي هئي، ته هن فقط نثري نظم ”پتن ٿو پور ڪري“ (1982ع) وارا لکيا هئا. جيئن گروڊيو تنگور پنهنجي آخري دور ۾ ڪجهه ڪتاب نثري نظمن جا لکي، وري پنهنجيءَ منظوم شاعريءَ ڏانهن موٽيو هو. تنگور وانگر اياز جي انهن نثري نظمن ۾ اُها ڳالهه نه هئي جا شاعر مان متوقع هئي. اُن سلسلي ۾ اياز مون کي پاڻ ئي ٻڌايو هو. ۽ ٻئي هڪ هنڌ آءِ ائين لکي به چڪو آهيان. ته ڪيترو وقت هن جي تخليقي قوتن جا سرچشما بيٺل رهيا، ۽ اُن ڪري هن ڪٿي ڪٿي (نثري نظمن ۾) پنهنجي مطالعي جو سهارو ورتو هو. پر اُن سان اياز جي اُنهيءَ پيشڪش جي به مخصوص اهميت کان ڪڏهن به انڪار نٿي ٿي سگهيو. يوسف شاهين اياز جي اُن مجموعي کي علم ۽ فلسفي جي دنيا جو ”هڪ عظيم شاهڪار“ چوندي، شاعر جي ڪن سالن جي لڳاتار مات

کانپوءِ جي پهرينءَ خوش آئند اشاعت طور ”نئين نينهن جو نياپو“، ”پرھ ڦٽيءَ جو پيغام“ ۽ ”من اندر جون ڳالهيون“ سڏيو آهي۔ ”جن کي ٻڌڻ لاءِ سڄي دل ۽ آجرو من گهريل هئا، ۽ جن جي مطالعي کان پوءِ شيخ اياز جي سموري شاعري (پاڻ) وڌيڪ اثرائتي انداز ۾ پڙهي ۽ پروڙجي سگهي ٿي“ اڄ اياز جي هن ”پوئين پهر جي شاعريءَ“ ۾ به سندس ان وسيع مطالعي ۽ جهان۔ گرديءَ جون جهلڪون ملن ٿيون۔ هن جي مطالعي ۾ ان طرح ڪيترا شاعر، اديب، فلسفي آيل آهن، جن جو ذڪر هن هنڌ هنڌ پنهنجي ’اندر‘ جي اظهار ۾ تمثيل (Allegory) طور ڪيو آهي۔ جيئن پٿاڻي، سچل، بيڪس، اولگا پرگال (لينن گراڊ جي شاعره)، تنگور (روي)، ڪچي شاعره رتن ٻائي، ڪاليداس، شاهه عنايت، ڪبير، فريد، بلي شاهه، روحل، ڀاڳويان، ويد وياس، گوٽي، ميتون، مولانا آزاد، اصغر گونڊوي، مايوڪو وسڪي، ڪنفوشس، فيض سبط حسن، دارا، شيوسانگ (قديم چيني عالِم)، آئنڊي امير خسرو مرزا ’رسوا‘، فيڊرل ڪاسترو وڪٽر جارا (هسپانوي راڳي ۽ شاعر)، وغيره۔ ائين ٿو لڳي ته شعر ۽ ادب جي ساري دنيا هن جي آغوش ۾ آهي، ۽ هن کي پنهنجي ديس، پوري برصغير ۽ ساري دنيا جو فڪر آهي، ۽ تنهي جي تقدير ۾ ڪوئي رشتو آهي، ۽ ان رشتي جي بحاليءَ جي هن کي اڻ تڻ آهي، جيڪو رشتو هيج، غصي، خوف ۽ تاريخ خياليءَ سبب ڇڄي، ڇيهون ڇيهون ٿيو پيو هو ۽ جيسين ان جا تڻ ڦٽل ڏاڳا ڳولي، ڳنڍي جوڙي سلجهائي ۽ صاف ڪري نٿا سگهجن، تيسين هن جي پنهنجي قوم ۽ دنيا ۾ ٻئي مظلوم انسان جي نجات ممڪن نه هئي۔

پيڇڻ تي اياز مون کي ٻڌايو ته پاڻ سڄو هيءُ شعر، جيڪو هن مجموعي ۾ پيش ٿيل آهي، سواءِ ان جي ٻن چئن نظمن جي، مارچ ۽ اپريل 1987ع ۾ روزانه علي الصبح چئين وڳي کان ڇهين وڳي تائين ڪم ڪندي جوڙيائون، ۽ پڻ ٻئي شعر جو سندن مجموعو ”ٻڙ جي چانو اڳي کان گهاتي“ به ائين آگسٽ سيپٽمبر جي ٻن مهينن جو تخليقيل، وٽن تيار آهي، جو عن قريب شايع ٿيڻ لاءِ ڏنو ويندو۔

راتين جو جاڳي، صبح جي پهر ۾ پنهنجي ملڪ ۽ ماڻهن جي پابزنجر ۽ ڌڪاريءَ زندگيءَ تي ائين ڪُڙلائڻ جا آثار اسين اياز جي هن تخليق ۾ ڏسي ۽ پڙهي به سگهون ٿا:

رڻ۔ ٻارڻ ٻاري ويا، آڌيءَ اُٿي جي،

ساري ٿي تن کي، اُڀري باڪ بسنت جي، (بيت، ص 14)

رات ۾ تنهنجي پڪار

ننڍ کي نيندي رهي،
 - آڌ ڌرتي سرخ ٿي وئي، ايترا آيا بهارا
 - ڪوئلون ڪوڪن پيون ڪوئي ته ناهي چپ يارا
 - چو اڃان گلنار ناهن، روءِ تنهنجي جا اُٺا؟
 - ٿو چڪين چوهي جيان، مون کي پرايهين پار يارا
 (وايون، ص 59)

اُٿي آڏي رات جو
 تو لاءِ ٻولن ٻولڻيون
 پڪي ڪي پرڏيهه جا.
 ڦڙا ڦڙا ماڪ جا
 جڏهن ڦلن جهولڻيون،
 تو لاءِ ٻولن ٻولڻيون
 پڪي ڪي پرڏيهه جا.
 جن تولا سڳند جون
 ڪيئي ڳليون ڳولڻيون
 تو لاءِ ٻولن ٻولڻيون
 پڪي ڪي پرڏيهه جا.
 پنيپر ڪي جو پُٺڻ مٿان
 ريڪون نيٺ رتولڻيون،
 تو لاءِ ٻولن ٻولڻيون
 پڪي ڪي پرڏيهه جا (وايون، ص 86)

باک ڦٽي جو شعر لهن ٿا
 مون تي سڄ - اُها ڪري
 رت اُٻڙ ڪا ڪاڻي ٿو ائين
 ڏينهن تتو جئن تاءِ ڪري
 سارو وقت ته رهندو ناهين،
 ويندو آڻه سماءِ ڪري
 ڪيسين ڪوءِ ڪالڻ جي ۾

منهنجي ذات هڳاءُ ڪري؟
آءُ ته آدرپاءُ ڪري ڪو!
تنهنجو آدرپاءُ ڪري

(نظم، ص 172)

باک ڦٽي جو روز ٻڌان ٿو
'وڪتر جارا' ڪي
هي جو چليءَ جو راڳي آ
منهنجي پاءُ جيان آ،
اُن جي ڏڪياري ڌرتي ڇڻ
منهنجي ماءُ جيان آ...

(نظم، ص 211)

اياز جي شعري فن تي لکندي، ”ڪي جو پيچل ٻوليو“ (1970ع) جي مهاڳ ۾ مون چيو هو ته ”اياز پنهنجي ادبي تخليق جي فني اوچائيءَ جا سنڌا پاڻ قائم ڪري ٿو ۽ پاڻ ئي انهن کان مٿي اُڀري ٿو“ ۽ پوءِ مون هن جي ”سادن ۽ سهڻن لفظن ۽ انهن جي چونڊ ۽ پوري پوري استعمال“ جو ذڪر ڪيو هو ۽ لکيو هو هن جي ”شعر جي نغمگيءَ ۽ اُن جي دلبرانہ انداز“ بابت، ۽ هن جي ”ننڍڙن ۽ نزاکت پرين وزنن ۽ بحرُن“ بابت، ۽ پڻ ”ڊگهن بحرُن ۽ انهن جي جولائي ترنم“ بابت، ۽ ”هوا کان هلڪن ردیفن ۽ قافين، ۽ هندي چند جي بنهه معصومانہ ۽ من موھيندڙ استعمال ۽ لوڪ گيتن جي ڏنن ۽ انوکين علامتن ۽ اشارن“ بابت، جن سان هن جا پڙهندڙ هن جي آڇيل معنائن جي موتين سان پنهنجا جهول ڀري ٿي سگھيا ۽ سندن دل ورائي ورائي هن جي شعرن ٻڌڻ لاءِ آئي ۽ زبان انهن جي نغمن کي وري وري جهونگارڻ لاءِ تيار رهي ٿي. اياز جي هن تازي ڪلام جي فني اوچاين لاءِ پڻ آءُ اهو ئي ڪجهه چئي سگھان ٿو. اياز جي شعري اظهار ۾ مون هميشه هڪ ڳالهه ڏني آهي، جنهن کي آءُ جذبي جي ڌارا (Stream of Passion) به چئي سگھان ٿو شعور جي ڌارا (Stream of Consciousness) وانگر. ادب ۽ فن جي ڪاوش ۾ جڏهن اهي ٻه ڌارائون گڏجن ٿيون، يعني جڏهن شعور جي ڌارا کي جذبي جي ڌارا، امنگ، آتساهه، عشق جي ڌارا، ميسر اچي ٿي (جنهن کي ٽي. ايس. ايلٿ ”اندر جي ڏن“ ۽ اسان جي لطيف ”اندر جي آڱ“ چيو آهي)، ۽ پوءِ جيترو اهي ٻئي ڌارائون ڪنهن اديب ۽ شاعر سان

شامل حال هجن ٿيون، تيتير جيڪا تخليق وجود جي ٿي، اُها پنهنجي اظهار لاءِ ڪنهن خاص ڪوشش يا اڳ-رتا جي به محتاج نٿي رهي. ائين ئي اياز جا ڪيترا نظم آهن جن جي ڪائي مقرر يا ٻڌل صورت (Fixed Pattern) نه آهي، جي پوءِ به پنهنجي فني تڪميل ۽ منطقي نتيجي تي پهچن ٿا، ۽ پوري آب تاب سان پهچن ٿا؛ ۽ توڙي جو انهن جي وچ جون سٽون هم قافيه نه آهن ۽ انهن جا ڪي پاڌ يا مصراعون به ناتمام هجن ٿيون، ته به انهن ۾ ترنم ۽ تاثر پابند شاعريءَ کان به وڌيڪ ملي ٿو. انهن جون تشبيهون ۽ استعارا پنهنجن نوان، جن جي نوان به نئين کان نئين، ڪا به انهن جي ست اڃائي ۽ ڀرتيءَ جي نه. ته به معنيٰ جي ايتري اوليت، جو انهن جي ٻوليءَ جو حسن ۽ خوبي ثانوي ڳالهه پيئي پاسي. ان طرح جي فطري شعر جي هر صنف - بيت، گيت، وائي، ته - سٽي، نظم، نثري نظم - تي شاعر جي چاپ هجي ٿي. ۽ شاعر جي نالي جي خبر نه هوندي به ڏسي ۽ پڙهي، چئي سگهجي ٿو ته اُهي اياز جا شعر آهن. منهنجي ويچار ۾، اُهي اياز جا ان شعور ۽ جذبي جي باهمي ڪيفيت جا، تخليقي مثال ۽ نظار - ”ڪالهه ڪڏهن مون وارياسي ۾...“ (ص 210) ۽ ”گيت به چڻ گوريلا آهن...“ (ص 30) هتي لائق پڙهندڙن جي آڏو آڻي به سگهان ٿو. پهرئين نظم ۾، خاص طرح ان جي آخري ڇهن سٽن جي بند ۾، شاعر ڏاڍي هڪ دلنواز انداز جو اندروني ترنم حاصل ڪري سگهيو آهي - جيئن بند جي ٿينءَ ست جي لفظ ’فلسطين‘ جو قافيو ان جي مٿئينءَ ست جي آخري ۾ ’جيسين‘ آهي. پر ان کان پوءِ باقي بند ۾ قافيو ڪونه آهي، ۽ رڳو ’حسرت‘، ’فلسطين‘، ’ياسر‘، ’سارا‘ ۽ ’ڏسي‘ لفظن ۾ آندل ’سين‘ (س) جي آواز ۽ ساڳيءَ طرح ’حسرت‘، ’ياسر‘، ’عرفات‘، ’سارا‘ ۽ ’رتورت‘ ۾ آندل ’ر‘ ۽ ’حسرت‘، ’فلسطين‘، ’عرفات‘ ۽ ’رتورت‘ ۾ ’ت‘ / ’ط‘ جي تڪرار (Repetition) سان ترنم پيدا ڪيو ويو آهي. ساڳيءَ طرح ٻئي نظم ۾ آوازن ’گ‘، ’ر‘، ’ج‘، ۽ ’ز‘ جي تڪرار ۽ ٻيچ اندروني هم قافيائي لفظن ’جارت‘، ’آڙ‘، ’پ‘ - هاڙ‘، ’تاز‘، ’لاڙ‘ ۽ ’آ-ڪاڙ‘ مان نظم جي ترنم ۽ تاثر کي عروج تي پهچايو ويو آهي. اهي تجربا ڪڏهن ڪڏهن مغربي شاعريءَ ۾ ملندا آهن، ته انهن جا نقاد هوندا آهن، جي شاعر تان ٻلهار ويندا آهن. اياز جي سڄيءَ شاعريءَ ۾ اهڙا سوين مثال موجود ڏسي سگهجن ٿا.

اياز جا اهي هيٺ ڏنل به نظم، جتي هن جي شعري فن جا ۽ ان جي تمثيلي انداز جا، ۽ هن جي شعور ۽ جذبي، ذهن ۽ قلب جي فطري امتزاج جا نمائنده مثال آهن، اُتي اهي سندس مجبور وطن ۽ محروم ۽ ستم رسيده

قوم جي شانائتي ۽ جسُ پُرئي جيئڻ لاءِ مٿن تاريخ جي عائد ڪيل
جدوجهد جي طويل ۽ مشڪل رستي جي ڳالهه به ڪن ٿا: اسان جا محب
وطن ۽ عوام دوست اديب ۽ شاعر اڄ اسان لاءِ اهوئي ڪجهه ڪري سگهن
ٿا: ۽ اڄ اهوئي فرض ادا ڪرڻ کان انهن کي غافل رکن جي ڪوشش
ڪرڻ به جاهه ۽ جلال جا صاحب ۽ ملڪ ۽ مال جا مالڪ، هم تن ۽ ڪل
جهت مصروف نظر اچن ٿا:

(1)

ڪالهه جڏهن مون وارياسي ۾
ڳاڻيون، ڳڙ ڳنڍير ڏسي،
سج جي پاڇي ڏانهن ڏٺو
سون وٺي ساواڻ هڻي
منهن ڦيري جيڏانهن ڏٺو.

تيسين ٿي تيڏانهن ڏٺو
سارو سج ٻڏي ويو جيسين،
حسرت سان ڪنهن وقت فلسطين
جئن ياسر عرفات ڏسي،
چپ ائين پيڪوڙي پنهنجا
سارا رتو رت لڳن!

(2)

گيت به چڻ گوريلا آهن،
جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾
هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڏين ٿا؛
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا
موٽي منجهه پهڙ ڇڏين ٿا؛

ڪيڏي ترچي تاڙ رکن ٿا
اُتر اُپري لاڙ ڇڏين ٿا؛

سانوڻ سنگ وسن ٿا ڏاڍو
بادل ٿي آکاڙ چين ٿا.

ڪالهه هيا جي سرخ گلن جئن
اڄڪلهه نيلا پيلا آهن:
گيت به چوڻ گوريلا آهن
جي ويڙيءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

محمد ابراهيم جويو

حيدرآباد سنڌ.

نومبر 20، 1987ع

بيت

رڻ۔ ٻارڻ ٻاري ويا، آڌيءَ اُٿي جي،
ساري ٿي تن کي، اُپري باک بسنت جي.

اُٿيا گڻ اُٻاءَ، هيٺان هانءُ جهلي ڪري
نيٺ ته ورنڊو واءِ، نيٺ ته ڦرندا ڏينھڙا.

رڻ ٻه ٿي ريڍارَ مٿان تارن ٽُٻڪڙا،
ريڏن ڌارون ڌار شل ڪو اُپري ڏينھڙا!

ڏکڻ کان آيا، اُتر تي اوتون ڪري
پنهنجا پرايا، ويري منهنجا واهرو.

ڦرندا ڦرندا ڏينھڙا، ساڳا نه رهندا،
اچن ٿا گھندا، ڪارا ڪڪر ديس تي.

آيا، ڪارونپارَ ڦري ويا ڏينھڙا،
ڪيڏا باغ بهارَ توتي ڌرتي ديس جي!

’اجهو مُندَ ملير تي، آئي ڪي آئي،
وائي سوائي، منهنجيءَ ڏکيءَ ذات جي.

توکان ملڻ کان سوا، مٿان آءُ مران!
ڏٺو آءُ ڌران، ڏاڍو ويجهو آڻه تون.

اچين ٿو اوانارَ جهوڙا سڀ جهمڪن پيا،
تڪي تنهنجا پيارَ، ڪاٽيم ڪيڏيون راتريون!

ايندين، ايندين اوچتو پيهي ايندين پارَ،
ڏکيءَ ڏيندين ڌارَ، پنهنجو پاند پناه جو.

ٿي ڪو چَپر چَٽُ، پيرَ پُٺا مون پنڌ ۾
هي جو منهنجو گهٽُ، اچَ ته ڪجهه اوري ٿئي.

اچين پيو تون، پرين پنهنجي پار ڏي
اڳ نه ڏٺو مون، توکي ايڏو ويجهڙو!

اڃا نه آيا، پنهنجا وڃڻ ڏينهڙا،
لايا سجايا، اڃا آهن ذات جا.

واريءَ سندنو پنڌڙو پورو نه ٿيندو؟
ڇا هون ايندو جنهن آئي مون سُڪَ ٿئي؟

مٿان تو ميارَ اڃا منهنجي آ ميان،
پهچين پهچڻهارَ جڏهن مون کي پنڌ ۾!

اڃا ٿا چاهن، پڙي پيڙائو ٿيون،
اڃا ڪجهه آهن، ساڳا منهنجا سانڀرو.

گل ورنئون گجراتيون، ڪراچيءَ جي شامَ
هي به ته منهنجا عامَ توڙي سڀ نه سنڌ جا.

توڙي ٻولي ٻي آتن، پنهنجا ئي آهن،
مون جئن ٿا چاهن، سڀ ئي ساڳي سڄَ کي.

هيءَ ساڳي تاريخَ آ، سڀ جي شڪاري
مان ۽ بهاري، سڀني رولا رُجَ جا.

ائين نه اچي اوچتو ٿڌي هير ٿرڻ!
اڃا هونجه مرن، مارو پيل ته ملير ۾؟

ڇا ڇا منهنجي مَن، آهي اڄ اڌ رات جو
پيون چنڊُ چمن، چوڏس چڙهيولهيون.

بابيها پيهارَ ڪڏهن ويندين ڪيڇ ڏي؟
ڇا هو منهنجا يارَ اڃا آهن جيئرا؟

بابيها پيهارَ ڪڏهن وسندا مينهڙا؟
تر تي لال ليارَ ٿڙي پوندا اوچتو.

وري وڳه ڪوٽ، ڪڏهن وسندا مينهڙا؟
ايندا ڳاڙها گهوٽ، دودا منهنجي ديس جا.

ائين اچو آگمَ گوڙ ڪري گهمسان،
ڪله جئن ڀاڳو ڀان، ڳاتا هيا دوهڙا!

چٽيل چُنِيءَ جيئن ڪا، روپا ماڙيءَ تي،
بيهر شال اچي، آزادي هن ديس ۾!

کٽي کٽان ڪيترو پرين پيرائون،
وستيون اُجاڙيون جن ويندي هن جوءِ جون!

او شل لهن اوچتو ڏولاوا ڏيهن،
پرين شل پيهن، ساهه کڻون ڪوڙڪ جو.

اٺن جهابا جهالوان، او شل ڏسان آءُ،
وٺان تنهنجون نانءُ، گونجن پهڙ پٽ جا.

امرَ ڏاج رڱائيا، تنهنجي لاءِ ڪنوار
پوري هانءُ نه هارِ ويجهو ڏوليءَ ڏينهڙا!

اهڙي ڪا گجگوڙ اڃ، اوچا ڪڪر ڪر،
جيئين ڏٻي ڌر ڪرن ڪوٽ ڪُور جا.

چُري چُري چٽ ۾، متان ڪيو ماڻ،
توڙي ڪاٽئون ڪاٺ، سازاوهان جي ساهه ۾.

اُهو ئي آهيان، متان پانيو ڪو پيو
اڃا توڻاهيان، ڳاھون ڳاڙهي سڄ جون.

گسن گل ڦل مورجن، جيسين وسن مينهن،
تيسين ڏکيا ڏينهن، ڪيئن به آهن ڪاٽا.

چئجي ڪيئن آلا، ڪڏهن ايندا پارڪو!
سپن ننڊ نه آ، ساري رات سمونڊ ۾.

مون هوندي مون وينتي، او شل اگهائين،
او شل موتائين، مٺا ماڻهو ڏيه جا!

مٺا مُرڪن ٿا پيا، آئيندي جي اوڻ،
هوجي گهڙيءَ گهوٽ، صديون سارينديون گهڻو.

سورج پرڄ ساڪ، آءُ نه اُجهائو ڪڏهن،
منهنجيءَ لوئيءَ لاک، سدا ڳاڙهيءَ باڪ چئن.

سهڙي جا سيڪاڻ تي، ڪنوڻ سا ڪاٺوٽ،
متان ڪاٺو موٽ، ساري سنڌ ٻري پئي.

آيا اوهيڙا ڪري، متان مون مانڊاڻ،
بيهر ڀليءَ پاڻ، برڪا رُت جي ڏينهڙا.

مٿان چئو ٺاه ڪا، گاج مٿان گرنار
سانوڻ اڃ سنگت ڪئي، پيجل سان ٻيهار
چوڌاري چمڪار آيا ڪنوڻ ڏينھڙا.

وَس اڃا ڪجهه وَس، موٽي وڃ نہ مينھڙا!
اُتي گاهه ٿئي پوي، جتي گوندڙ گس،
وري ڏاهن ڏس، وسي ڪنھن وٽڪار سان.

هي جي شير شهيد ٿيا، مري نہ جيڪي مات،
تارن تن جي تات، ساري رات ستاو ۾.

هي جي شير شهيد ٿيا، کيسانو موريءَ،
ٻڌا ريتي رت جي، ڏورانھين ڏوريءَ،
ڌرتيءَ ڪوريءَ، سانڍيا پنھنجي ساهه ۾.

هي جو ريتو رت آ، کيسانو موريءَ،
اُٿي ڪنھن ڪوريءَ، ڳاڙهي اُٿت ڪيتري

هي جو رت ابوجهه آ، اُنهيءَ جا امڪان،
نہ ڄاتا نادان، اڃا پنھنجي ڪپ ۾.

سوڀ ڪٿي سرها ٿيا، وارو وڃائي،
ليٽڙيون پاڻي، رانول پنھنجي رت ۾.

سِرُ سرچو ساڻيھ سان، مٽيءَ سان ماڻو
ڪونھي تنھن ڪاڻو اوچو آھي اُپُ کان.

تڙڦي ٿو تاريخ ۾ اڃا ٽيپوءِ ڪنڌ،
آزاديءَ جو آ اڃا، پري ڪيڏو پنڌ!
هيءُ اُنهن جو هُنڌ، مري جي ماهو ٿيا.

جيستين اُنهن اوچتو سوپ ڏئي سائين،
متان اِئن پائين، ماريءَ موت ڦِبي ويا!
تڪ اندر تاريخ جي، جي تون سمائين،
متان اِئن پائين، سارا لاش لڙهي ويا!

هي جو ڦڙو رت جو وڏي تنهن جي وٽ،
متان ڪرين ڪٽ، سوپ نه آهي سُٿري!
سوپ نه آهي سُٿري، مڱي سڳر ٿو ڪ،
لُونءُ لُونءُ واري لوڪ، مرن ٿا اِن ماڳ ۾.

هي جي جهجها جهٽ ٿيا، مٽيءَ مهڪ اُٿي،
ڌرتي رت رتي، ڦولي لال ليارَ جئن.
ڪلها ڪالهه ڪڪوريا، جيئن ڏاڙهن ڌارَ
مري ملهيا يارَ ويڙها سڀ واسي ويا.

آهن آڌيءَ رات جو واڪاڻيون ويڙن،
نيطن مان نيرن، ڳاتيون تن جون ڳالهڙيون.

تڙيو ڪئن تارَ سِرَ اُنهن جا سوپ ۾،
مري ملهيا يارَ ويڙها سڀ واسي ويا.

سڀڪو سوچي سوپ جو سوپون هٿ نه سوچ،
 وڙهيءَ تن جي لوچ، پلٽ پل جيڪي پوي
 اُڌر اُڌر ڪونجڙي، گرڪي مٿان گچ!
 اجهو آرتي آچ، لٽي ڪاري ٿر تي
 او شل ڪرين اوچتو اکين سان اُپڪار
 اچ تون اچڻهار تولهه تڪيان ڪيترو!
 چندُ ٻري ٿو چيٽ جو سون ڪتوريءَ جيئن،
 اڳ نه ڏٺو ايئن، مون پنهنجي آدرش کي
 اُتر ڪونج نه گُٽڪندي، پيهر مون کان پوءِ،
 مون سان ساري لوءِ، ولر لڪ وايون ڪري
 پکين منجهه پچار ڪٽ ڪالھو ڪيون ڪونجڙيون
 الا ڪنهن کي سار ڪڏهن اُتر گُٽڪندو!
 چڱي موتين هار جئن، چار ڏسپين چوڌار
 سنڌڙيءَ ناهي سار ڪٿي اُن جون ڪونجڙيون
 لُريءَ ۾ ماڻهو لڳا، ڳڻائيل ڳيرا،
 اڳيان آڪيرا، منهنجو من مهٽل لڳا.
 ڪن توپائي ڪوڏ مان، ٻانها اڳ پيا،
 سورهيه سڀ ويا، اڄڪلهه لڪي لوڪ ۾
 آچ ڪو اُيري اوچتو، ڪارا ڪارونپارا!
 رڻ ڏٺا ريڍار سائي پن لڪ سڪندا.

اوشل ٻهي ڊوهڻ ڪائي آگ ڀري پئي،
لوهرڻ ڦوڪي لوهرڻ رڳ ڪري ڪو پڌرو.

ماڳ ڳپيندو منزلون، ڪاهيون پيو ڪاه،
اُتي هڏ نه ساه، متان رات متان پوي!

تون جو سڏ پائي تون ڪئن ماڻ ڪري وئين!
تو ڪئن لنوائي ٻڌي ڪوڳ ٻنهي ڪنين!

چاندوڪيءَ ۾ چيٽ جي قطارون ڪُونجن،
ڇا ڇا منهنجي من، سارون رات ڪريڻيون!

چاندوڪيءَ ۾ چيٽ جي واريءَ وڇاڻا،
مون ۾ سماڻا، سڏڪا ڪيئي سانت ۾.

ڪوپا ڪوهستان جا، ڏسان پيو آنءُ،
اڃا تن جو نانءُ، پھڻن منجهه ڀلي پيو.

ايندا ايندا اوچتو تو لئه مڙس مٽيارا!
سندڙي تنهنجي سار هُري پئي هانو ۾.

کڙي نه کڙڪي، واهر وِهر اچي وئي،
ويريءَ تي کڙڪي آفت ڪائي اوچتو.

ڍنگر ڊانائون، ڊوڙيا ڀُٺيان مارئيءَ،
جيسين آندائون، بيهڻ مٺڙ ملير ۾.

ايندو اوهيڙا ڪري، ترسو ڪجهه اڃان،
لاهيو مٺ متان، آگ منجهان آسرو!

جيسين اُڀري اُپ ۾ مينهن ٻڌي مانڊاڻُ
تيسين پنهنجو پاڻُ ڌار نه ڪجو ڏٺُ کان!

گُٽڪيا ڪجهه ته ڪنواٽَ توڙي ماڳَ نه ويجهڙا
ائين ويندي واٽَ، ڀاري هئي پونءِ تي.

قَٽَڙَ ڪن قُڙڙاٽَ، توڙي اُتر واءِ ۾
پوءِ به ساڳي واٽَ، پوءِ به ساڳا پنڌڙا!

مارو ڌارون ڌارَ گُٽلاڪيءَ ڪڪر اُپ ۾
اچن شل ٻيهارَ ماڪڙ وانگر مينهڙا!

اوڏا اڏي نِجُهارا، هي جي وينا ڏي
متان ڪو تن ڪي، ڏکي پنهنجي ديس مان!

اڄهو ڏُٻي ڌرَ ڪريا ڪوٺَ ڪُٺور جا،
هيٺون هانءُ نه ڪر، باقي ٿورا ڏينهڙا.

وري رات پڻي، وري تارن تڪيو
ڪاٺي ڳنڍ چڻي، ڪيئي گيت ٽڙي پيا.

وري ٿي وراڻَ، گسن گلُ ڦل موريا،
وري واسيا پاڻَ، وايون مهڪيون واٽ تي.

چَنن ٿي چمڪارَ وڃون وريون اُپ ۾
اڄ جيڪا وسڪارَ هُئَ نه اُن جي مينهڙا.

اچي ٿو هيڪارُ موت ته سڀني جي مٿان،
مُٽيءَ ناهه ميارَ جي تون جيئڻين جَسَ سان.

ڪنهن هيءَ جوڙي جوڙ ڪنهن هي واءِ ورائيو؟
سميون سِگرَ توڙ آيون ڪينجهر گندئين.

پاڻ وٽنديون تو ڪرين، سوچين نه تو تون،
پيرن هيٺان پُون، چار ڏهاڙا ڏاڍَ ڪي.

متان تارو اُپ مان، ٿڌڪي ڇڏي تان،
متان تون ايمان، لاهين پنهنجي لوءِ مان!

هُو جي پيالا پُر ڪري پئڻ مُنهن لايو
سجَ ڪري سعيو تن تي لئين ڪيئن تون؟

متان اچن اوچتو رَمي راتو واهه
اڃان تن جي چاهه لاهه نه پنهنجي ڇت مان.

باقي ڪو دم دير، ويندا لڙ لهي ميان،
اڃان ناهه اوير، اجهو آيا واهرو.

اڪين کان اوجھل نه آ، اڃا پنهنجي واڻ،
لُٽيو آه لُڙاڻ، توڙي سجَ نهار کان.

ايندا ايندا مون پرين، گهري گهر ايندا،
نهوڙي نيندا، ڏمر سارا ڏيهه جا.

اڃان ترسين جندڙي، جي ڪائي ويرا،
پوڄا هي پيرا، ڌوٽان پنهنجي ديس تان.

الا ائين اوچتو سانجهي ٿي ويئي
 مٿان مون پيئي، رڻ ۾ ڪاري راتڙي
 وٽن سٿا مور ٿا، ڪٿي نندون ڪن!
 ساري رات ڏسن، سڀنا ساوڻ مينهن جا.
 اڃان آهين ڏور توڙي ڏور به ويجهڙو
 هنان ويئي مور سار نه تنهنجي سڀرين.
 اڃان اها سڌ، اوڏا آڏيون پڪڙا،
 آلا اڃان آڏ، ڏيهي منهنجي ڏيهه جا.
 اڃا ساڳا راتڙيءَ، ڪارا ڪوجها پَر،
 اسان تو آڏر سَر تي پورب سوجهرا.
 ڇا ائن مدامي، آڇو پاڻي لڙ ٿيو؟
 ويندا اڏامي، ڪڏهن ڪارا ڪانڌرا.
 ’منو لڳي آجمير، سارو جڳ ڪڙو لڳي،
 رتن ٻائي! ڪير؟ ٻولي تو جئن ٻولڙا.
 وسري ويندين ڪونه تون، مٿان ائن ڀانئين!
 اڃان نه آئين، تون لاءِ تڪيان ڪيترو؟
 ويهو آڏيءَ رات جو ڪو ٻارڻ ٻاري
 مٿان انڌاري، ٻڏي وڃن ڳوٺڙا!

ڪنيو ٿي جوڪو ڇا، اِن لاءِ انڪار جو؟
اڃا ٿي اوکو تولءَ جيئن پندڙو!

دور ڪناري تي پُڄون، ونجهه هڻي اثرائتا،
مون کي او پيڙائتا، پار ڪٿي هل پاڻ سان.

سَر تي ڪيڏو دير سان، تون آئي آهين!
ڏسڻ ٿي چاهين، پاڇا پوئين سِجَ جا؟

آڌيءَ جو آڪاس ۾ جهومڪ جهڳ مڳ ڪن،
ڪير اچي ٿي چن، جهاڳي ديس و ديس کي!

وري شال اُتن، دودا منهنجي ديس جا،
جهندا شال جهلن، وري وڳه ڪوٽ تي!

هي جي منهن گهنڊيون، هي جي ڪرٽيل ڏند،
نيٺ ته پيچندا بند، پوڙيندا ڪنهن ٻوڏ جئن.

پاتارين پڇارَ اڃ نه آهي واءِ ۾،
ڳالهيون ڪن ٿا ڳجهه جون، سُس سُس ۾ ساڻيارَ
رڇي ريتا يارَ پَهه پڇاڻن ماڳ جا.

رڻ- ٻارڻ ٻاري، ويندا رهيا ڪاڙي
هاڻي اُن چاري، اُلا ڪونه اُجهامندا.

هي جي ندورا، ڏولائي جا ڏينھڙا،
بائي ڪي ٿورا، متان هيئون هارئين!

ڍنگر ڍانائون، پٿريا اچي پٽ تي
اونو گهر تڙ جو ائين، پنهنجو لائون،
اڳ نه ڏنا آئون، ويڙهيچا ائن وات تي!

هن پٿر سارا سڪ ها، هن پٿر آزادي
چا تو بربادي، چوندي وڌي چاه مان؟

سڀنيو ساهيو ساڪري، ڪارونجهر تي ڪر
وچولي جي وات تي، ڪارونپار ڪر
اُپري آءُ اتر، مٿان ماڻ ڪري وهين!

سڙ ڪي پيو ڪئن هنج جئن، اهڙو ساڃاهي؟
واءُ لڳو ناهي، اڳ ۾ ڏسي چوليون.

ڪئن چئجي پيهار ڦليليءَ جي ڪپ تي،
هو جي منهنجا يار، وري ايندا ويجهڙا!

پٺ تي ڪنڌ نه لاڙ چا نه رتورت پيچرا!
پهر ڪنڊن واڙ، پوکين پيو ويسرا!

سورهيه ٿيءَ سڄاڻ، مرڻ نه آهي مامرو
جيئڻ جو اهڃاڻ، ويڙهو گهرجي ويڙهه ۾.

تنهنجي ترين پوئتان، چڻ سارا ويڻ،
ٻوٽي ڇڏ مون نيڻ، رک تون پنهنجا هٿڙا!

چا ٿي سوچين سانوري، سارين سنگ ڏسي؟
اڪين منجه ڦسي، پيئ ڪنهن جو نينهڙو؟

وري تن جا لوڪ تي، ڀرن ٿا پيرا،
وري وڏيرا، ڏاها ٿيا ڏيهه جا.

اڃان پنڌ پهاڙ جا، اڃا آڀرو واءِ،
گئونجن جو گُلا، توڙي ساڳو ڏيهه ۾.

دِلا لاهي دادليون، پٽيو نه ساهي!^{*}
اڃان اونداهي، اڃان باڪ پني نه آ.

پڪي پڪڙ موٽيا، سڄُ لٿو سَر تي،
اڃان تون دَر تي، بيٺي واٽ نهارئين!

مُور نه ماپان چولڙيءَ، توکي ڏسي آنءُ،
ٻڌي تنهنجو نانءُ، ڳلَ وري ڳاڙها ٿيا.

وري جهڙَ گهاٽا ٿيا، وڏي ٿي وسڪار
ڀُرن ٿا پوتار پُٽين پُٽين وانگيان.

باقي ٿوري راتڙي، اي دل دڪ دڪ ڪر!
تيسين نڪ نڪ ڪر، جيسين سهڙي سوجهرو!

اي دل اڃان ٿورو اڳتي آهي پنڌ،
اڃان جهپ نه لائجانءِ، توکي مون سوڳندا!
اڳ کان اوچو ڪندُ، آزاديءَ جي راهه ۾.

^{*} تر ٻر زالون ڏڳ تي دِلا لاهي، ساهي پٽينديون آهن.

اي دل مون سان ساٿ تون چَوُڏيندينءَ تيسين،
 پورو ٿئي جيسين، آزاديءَ جو پيچرو؟
 واهوندا، وَڻ ڦوٽ، اجهو ڦريا ڏينھڙا!
 ڪڏهن ڪندينءَ سانوري مھراڻي ۾ موت؟*
 ڪٿي ڪوئيٽ اوت، پُري پوندينءَ پاڪرين!

وري ڦوڳ ڦلڙ ڪاٿڙ ٿيندي ڪاٿڙيا،*
 وري لھندا مينھڙا، وارياسي جي سار
 اجهو منھنجا يار پٺي پيڙا ڪيا.

---

* مھراڻو: ڇاچري ۽ مٺي جي اولھ ۽ عمر ڪوٽ جي ڏکڻ اولھ وارو ڀاڱو.
 * ڪاٿڙيو: ڪاٿڙ جو رھاڪو.

وايون

راج - گھاٽ تي چنڊُ
بينو سوچي ٿو.

هي نپرو آڪاس مٿان آ
آڏيءَ راتِ اکُنڊُ
راج - گھاٽ تي چنڊُ
بينو سوچي ٿو.

پر ڪرتيءَ جي ايڪائيءَ ۾
هي ماڻهوءَ جو منڊُ
راج - گھاٽ تي چنڊُ
بينو سوچي ٿو.

ڌرتيءَ ڪهڙو ڏوھ ڪيو آ؟
ڏنڊُ به ايڏو ڏنڊُ
راج - گھاٽ تي چنڊُ
بينو سوچي ٿو.

ڇا هيءَ ساڳي ناو
ڇا هيءَ ساڳي نربدا؟

نيري ٽپ چنڊ يا
روپ - مٽيءَ جا گهاو؟
ڇا هيءَ ساڳي نربدا؟

ڇا هيءَ ساڳو پريٽو
جنهن کي نه پڇتاو؟
ڇا هيءَ ساڳي نربدا؟

جڳ جڳانتر کان اهي
اندر منجهه آلاو!
ڇا هيءَ ساڳي نربدا؟

من ۾ منهنجي مالو*
ڪيڏا لؤنءَ لڳاوا
ڇا هيءَ ساڳي نربدا؟

❦

---

* مالو - جنهن سان روپ مٽيءَ ۽ باز بهادر جي عشق جو داستان وابسته آهي.

(ناگپور تي ومان ۾ هڪ رات)

اڄ به ساڳيو آسمانُ واءِ ۾ آهي ومانُ*
 ناگپور تي راتڙي*

اڄ به تنهنجي سار سان چڻ. آه جهر مر هي جهانُ.
 ناگپور تي راتڙي

آشنائي اوچتي، آواگون جو آستانُ-
 ناگپور تي راتڙي*

شال پورو ٿي اسان جو هي آڏورو داستان!
 ناگپور تي راتڙي

~*~

---

* ومان - يارت ۾ هوائي جهاز کي چوندا آهن.

" ناگپور - بمبئيءَ کان دهليءَ ڏانهن ويندي هوائي جهاز کي ناگپور ۾ ترسٽو پوندو آهي.

* آواگون - نئين جڳو.

(گوداوريءَ تي پاڪ)

جر تي پپر جي چانو ۾
گوداوريءَ تي گهاگهريون.

مون سان هئينءَ جڻ تون پري،
اڳلي جنم جي لائو ۾—
گوداوريءَ تي گهاگهريون.

بيهر ڏنيون مون چلڪنديون،
تنهنجي سُريلي نانو ۾—
گوداوريءَ تي گهاگهريون.

هي ورش سارو آنءَ هان،
هر هر هرن ٿيون هانو ۾*
گوداوريءَ تي گهاگهريون.

❦

---

* ورش: ڌرتيءَ جو حصو.
گوداوري: ندي جا ناسڪ جي ڀرسان وهي ٿي.

بيڪس، گئنيو۔ روھڙي

ڄڻ ته اوندھ ۾ پري ٿو
ڪوئي ڏيئو۔ روھڙي

تي وجهي تاريخ ۾
ڪنھن وقت ليئو۔ روھڙي

”ڀائرو جنھن جاءِ آھيو
شال جيئو“۔ روھڙي

جَھٽَ نہ جيئان تو بنان،
عمر گذاريم ڪيئن!

پانديئڙا پرڏيهه جا!

نہ ڪو چَنُ نہ چانورو
لُڪون اڳي جيئن،

پانديئڙا پرڏيهه جا!

تون جي هجين ويجهڙو
هوند نہ هُجان هيئن،

پانديئڙا پرڏيهه جا!

ڪڏهن ايندين سانورا؟
ڪڏهن ايندين؟ ڪيئن؟

پانديئڙا پرڏيهه جا!

رابيل - رُت، مايا نگر،
تنهنجي ڳليءَ جون ڳالهڙيون.

ساڳي هوا، ساڳو پڌر،
تنهنجي ڳليءَ جون ڳالهڙيون.

توريءَ سڳندن جو سفر،
تنهنجي ڳليءَ جون ڳالهڙيون.

تون مان نه پر آهن آمر،
تنهنجي ڳليءَ جون ڳالهڙيون.

اڃان به آڏا۔
آهن ڀنڌ پهاڙ جا۔

پيرن آهت ڀنڌ ۾
لڪن پڙاڏا
اڃان به آڏا۔
آهن ڀنڌ پهاڙ جا۔

مون سان منهنجي ماڳ ۾
ڏاڏا پڙاڏا۔
اڃان به آڏا۔
آهن ڀنڌ پهاڙ جا۔

ڪنهن جي ڏولي ٿي اچي؟
لوءِ سڄي لاڏا!
اڃان به آڏا۔
آهن ڀنڌ پهاڙ جا۔

1987ع

هي مترء چاليھ سال!

روز ساڳا ڏينھڙا!

سيجُ اُپري ٿو آتن ٿا سوچ ۾ ساڳا سوال۔

روز ساڳا ڏينھڙا!

سيجُ اُلهي ٿو منهن تي ٿا، ملن ساڳا ملال۔

روز ساڳا ڏينھڙا!

ها فقط سرها لڳن ٿا، اڄ به ڌرتيءَ جا دلال۔

روز ساڳا ڏينھڙا!

هو وسنتي ويس پائي ٿا هٿن ڪوڙا گلال۔

روز ساڳا ڏينھڙا!

ڪيترو تولءُ تڪيان؟ هاڻي پلائي آءِ پال!

روز ساڳا ڏينھڙا!

روز ساڳا ڏينھڙا!

روز ساڳا ڏينھڙا!

گلگتو گانڊي۔

ڪوئي سوچي ٿو.

ڪهڙي هيءَ تاريخ جي

اونڊاهي آنڊي؟

ڪوئي سوچي ٿو.

لاش لڙهن ٿا رت ۾

ڪوناهي ڪانڊي۔

ڪوئي سوچي ٿو.

ڪاش ڪراچيءَ ۾ هجي*

اڄ اهڙو پانڊي۔

ڪوئي سوچي ٿو.

❦

هي جي آيا هير
اهڙا مڙس مٿير
ڏاڍ نه ڏنا ڏيهه ۾

سڌي آ جن سج ڏي
اوپر ڏانهن الير-
هي جي آيا هير.....

توڙي پنڌ اڃا پري
توڙي واريءَ ڏير-
هي جي آيا هير.....

جن جا پرينءَ پار ڏي
گهٽ نوان ڪي گهير-
هي جي آيا هير.....

پڙ ۾ آھ پچار
گهر۔ گهگهيرون آئيون.

وڃن پيون واٽ تي
ٻانهن جهلي ٻار۔
گهر۔ گهگهيرون آئيون.

ڏٺي ڏندين آگريون،
ڏٺو تن ڏهڪار۔
گهر۔ گهگهيرون آئيون.

سهسين سڄن وانگيان،
ويڙهيچن ويچار۔
گهر۔ گهگهيرون آئيون.

نه سي پيرين پيڪڙا،
نه سي ڪوٽ ڪپار۔
گهر۔ گهگهيرون آئيون.

هُوءَ جا ڳجهي ڳال،
آءُ نه سٺي عام ڪي.

- متان مٽي ٿي وڃي،
منهنجي مٽيءَ نال!

- متان اُلي وانگيان،
پٽڪي ڪنهن پونچال!

- سدا منهنجي جيءَ هي،
سانڊيو آهي سوال:

- ”ڌرتي ڪڏهن ڏيس جي
ٿيندي لائون لال؟“

نٿي منجهه فرنگي۔

اڄ ۽ ڪلهه ۾ فرق به ڪهڙو!

اي منهنجي تاريخ ڏسان تو

انگ نه تنهنجي انگي۔

اڄ ۽ ڪلهه ۾ فرق به ڪهڙو!

ڄڻ ته صدين کان منهنجي ڌرتي

رنگ لھو جي رنگي!

اڄ ۽ ڪلهه ۾ فرق به ڪهڙو!

ڪنڌ اهو ڪورايو ويندو

جنهن کي آه ڳلنگي!

اڄ ۽ ڪلهه ۾ فرق به ڪهڙو!

ڪائي واهڻ نه ڪائي واهر
واٽ وسيهر وٺڻي۔

اڃ ۽ ڪلهه ۾ فرق به ڪهڙو!

پنهنجي پير ۾ جيئڻ وارا
جنگ ڪري ويا جنگي۔

اڃ ۽ ڪلهه ۾ فرق به ڪهڙو!

ڪيڏي وه لڳي ٿي وائي
ڏاهپ جيڪا ڏنگي۔

اڃ ۽ ڪلهه ۾ فرق به ڪهڙو!

اڃ ۽ ڪلهه ۾ فرق به ڪهڙو!

۽ ڪلهه ۾ فرق به ڪهڙو!

ٿي پري لينن - گراڊ -
بمَ برسن ٿا پيا.

* اولگا جي شاعريءَ ۾
اڄ به تازي آهه ياد -
بمَ برسن ٿا پيا.

اڄ به منهنجا ديس تو ۾
ڇڻ ته نازي بدنهاد!
بمَ برسن ٿا پيا.

اي ڏکڻ! گھلندين ڪڏهن تون
آءُ اي بادِ مُراد -
بمَ برسن ٿا پيا.

---

* اولگا برگال (Olga Bergolts) لينن گراڊ جي شاعره. هن جي شاعريءَ جو ڪتاب ”لینن گراڊ
نوٽ بڪ“ 1942ع ۾ ڇپيو هو جنهن ۾ هن جا لينن گراڊ جي گھيراؤ جي باري ۾ نهايت تلخ
نظم شامل آهن.

آيو سڄ مٿان
جڻ ڪنهن شعلي جان-
اڃا پنڌ پئو نه آ!

رڪ رسالو شاه جو
لسيءَ لوڙي سان-
اڃا پنڌ پئو نه آ!

پيڙن لال ڦلڪڙا
لال ليارن کان-
اڃا پنڌ پئو نه آ!

پورو ڪندي پنڌڙو
مارو شال مران!
اڃا پنڌ پئو نه آ!

ڌرتي! بس توسان
ماڻهو ٻول نه پارتيا!

- آڌيءَ مانجهيءَ گيت ٿو ڳايان آءُ اڃان.

- سڀني منجهه رچي وڃي ماڻهو نيٺ مٿان!

- (ماڻهو سڀنا ٿو اٿي، پنهنجي رت پڻءِ مان)

- رانتي جر ٿر آيو ڳاڙهو سج مٿان!

انت تہ اچڻو آڻھ
ھاڻي پنڌي پري نہ آ!

تارن جھُرمَت مان لھي
مون سان نچڻو آڻھ۔
ھاڻي پنڌي پري نہ آ!

کيسين موکيءَ مڏ ۾
مون سان مچڻو آڻھ؟
ھاڻي پنڌي پري نہ آ!

ھيل تہ ريتو ٿو لڳين
اڃا بہ رچڻو آڻھ؟
ھاڻي پنڌي پري نہ آ!

انت تہ اچڻو آڻھ
ھاڻي پنڌي پري نہ آ!

’تون‘ تي تون آهين
 منهنجي پون آهين،
 او آيل! او سنڌري!

منهنجي ساري ذات تون
 منهنجي ’مون‘ آهين—
 او آيل! او سنڌري!

تون ئي منهنجا بيت آن
 تون وايون آهين—
 او آيل! او سنڌري!

اڃا نڪتي ڇو نه تون
 ڪاهيءَ کون آهين؟
 او آيل! او سنڌري!

ويريءَ جي والار ۾
 ڏينهن ته ڏون آهين!
 او آيل! او سنڌري!

تون تيرهن سؤ سال

مون کان اڳ ڄايو هئين.

- پوءِ به ڪو آواز ٿي، هرين منهنجي حال!

- منهنجو ماضي آڻهه تون، منهنجا استقبال!

- ڌرتيءَ منهنجي ديس جي، توڙي لڪ دلال.

- اڃا منهنجي رت ۾ تنهنجا خواب خيال.

آھ ساڳي پارڪر۔
اڄ ڪٿي آ بيگٽو؟*

ايتري آڪڙ ڪري تون
پير ڌرتيءَ تي نه ڌرا
اڄ ڪٿي آ بيگٽو؟

نيٺ مٽيءَ ۾ سمايا
جي به آيا هن نگر۔
اڄ ڪٿي آ بيگٽو؟

موت تنهنجو منتظر آ
اجنبِي! ايڏي نه ڪر!
اڄ ڪٿي آ بيگٽو؟
اڄ ڪٿي آ بيگٽو؟
اڄ ڪٿي آ بيگٽو؟

سَڪرا! ڪالهه ڏٺو هيو تو جيڪو هيمون،
اڄُ به آهي پنڌ ۾.

- پونرا آيا ايترا، پري پئي پُون.

- سو به تنهنجو ڊيسٽرا، هي جو منهنجو 'مون'.

- آهين سڀ جي ساهه ۾، سنڌو تون ئي تون!

هيمون ڪلاٽي

وسري وسري ڪينڪي

- اُڄ به جوکا جيءَ جا، ۽ ڄاڻي واڻي

- اڃان چنڊ چڪور جي ساڳي ڪهاڻي

- هو جا ڏيئي لات آ، ناهي وسائي

- ڌرتي پنهنجي ڌان جي، ٽيندي ڌياڻي

ٿي ويا ناهَر ڏنارَ
تون اڃا سمجهين نه ٿو!

چورَ چوڪيدار آهن
گن پيا گُوڙي پُڪارَ-
تون اڃا سمجهين نه ٿو!

جيٽ تَنهنجي جيٽ ناهي
هارَ تَنهنجي نانھ هارَ-
تون اڃا سمجهين نه ٿو!

ديس، تنهنجو ديسُ ناهي
سارَ تنهنجي ناهِ سارَ-
تون اڃا سمجهين نه ٿو!

اڄ ته گرڪي ٿي هوا ۾
ڪونجڙين جي ڪا قطارَ-
تون اڃا سمجهين نه ٿو!

ڇا ڏيان توکي ميارا!
تون اڃا سمجهين نه ٿو!
تون اڃا سمجهين نه ٿو!

هاڻي ته پري ناهي
سا مُند اچي وئي آ.

تا گل ترن ٻگاڙها،
چانگو ته اچو ڪاهي!

مومل ته گهڻو مُرڪي،
سوڍو به ته ساڃاهي!

اُچ ڪاڪِ ڦلاري آ،
ڪو پنڌ پيو آهي.

هاڻي لڪَ دليون
گذجي ڇو ڌڙڪن پيون.

پير ڏسن ٿا پنڌ ۾
ڳاڙهي ويس ڳليون-
هاڻي لڪَ دليون
گذجي ڇو ڌڙڪن پيون.

متان پانئين منزلون
پنهنجو پاڻ مليون!
هاڻي لڪَ دليون
گذجي ڇو ڌڙڪن پيون.

لڙڪ لڙي پيا، وينگسون
کولي هانءُ ڪليون
هاڻي لڪَ دليون
گذجي ڇو ڌڙڪن پيون.

هي جي ڪيئي گڻ
ٻُڌن پيا پاڻ ڪي.

جن سان گونجيون بستيون
توڙي گونگا ٻڻ-
ٻُڌن پيا پاڻ ڪي.

وڌن پيا واٽ تي
گونجي منجهه گگن
ٻُڌن پيا پاڻ ڪي.

وچڙي ويئي آگ ڪا
تن ڪي تڻ بدن!
ٻُڌن پيا پاڻ ڪي.

هو مون کان چاءِ لاءِ ڏڪن ٿا
مون وٽ پيار سوا ٻيو چاهي؟

جهونيءَ وهه تي جيئڻ وارا
امرت کان ڏاڍو چرڪن ٿا۔
مون وٽ پيار سوا ٻيو چاهي؟

هو سڀ موت جا کانگي آهن
جيون تي ڪيڏو نه چڙن ٿا!
مون وٽ پيار سوا ٻيو چاهي؟

ڪيڏا لاش سلامي ڏيئي
بندوقن تي آڪڙجن ٿا!
مون وٽ پيار سوا ٻيو چاهي؟

رات پير تنهنجي پڪار
ننڊ کي نيندي رهي.

اڏ ڌرتي سُرخ ٿي وئي،
ايترا آيا بهار!

ڪوئلون ڪوڪن پيون،
ڪوئي ته ناهي چپ يار!

ڇو اڃا گلنار ناهن،
روءِ تنهنجي جا آثار؟

تو چڪين چوهي جيان،
مون کي پراهين پار يار!

ڌرتي پيئي ڏڏي
ڪوٺ سارو ٿو لڏي
انقلاب ايندو ڪڏهن؟

ڪيتري ڳاڙهاڻ آ
لوهه ۾ ٿي جا اڏي-
انقلاب ايندو ڪڏهن؟

اڄ هلي اوڙاهه ۾
ڪير گنديءَ تي ڪڏي
انقلاب ايندو ڪڏهن؟

آءُ اي سيلاب آءُ
جو ٻڏي ٿو پل ٻڏي
انقلاب ايندو ڪڏهن؟
انقلاب ايندو ڪڏهن؟
انقلاب ايندو ڪڏهن؟

رات، نڪارا گُئا*
چنڊ پهاڙن مٿان.

ديس مٿان ڪيترا
روز گمانڊو مٿا!*
چنڊ پهاڙن مٿان.

بار هُيا، ديس جا
سڏ جڏهن تن سٿا.
چنڊ پهاڙن مٿان.

شال ٻرن اوچتو
لونءَ اندر جي لُئا!
چنڊ پهاڙن مٿان.

رات، نڪارا گُئا
چنڊ پهاڙن مٿان.

---

* نڪارا گُئا _ Nicaragua

* گمانڊو _ Commando

نوٽ: نڪارا گُئا پر 16، 17 ورهين جو ٻار گمانڊو آهن.

ماڳُ ڏسي جي مُرڪن ٿا
ڪاش! اُنهن سان مان به هجان.

منهنجي جوتِ ته آهي جنهن جي
جَر ۾ هُو سڀ جَرڪن ٿا،
ڪاش! اُنهن سان مان به هجان.

جندڙي ٿورو ساڻ ته ڏي، هُو
اُجيارو گهر گهر ڪن ٿا!
ڪاش! اُنهن سان مان به هجان.

1995ع

لکيو لک ڇڙهن

ڏيهي منهنجي ڏيهه جا.

ڏسي ورديون واٽ تي-

لوڪڙ جيئن لکن،

ڏيهي منهنجي ڏيهه جا.

سي به ته آهن ساڻ سان،

نئون جن نڪن-

ڏيهي منهنجي ڏيهه جا.

ڪارونجهر جي ڪوڙ تان

گوليون گڙ گڙ گن-

ڏيهي منهنجي ڏيهه جا.

پوڏيسر جي پونءِ تي،

ڪانئر ٿا گنبن-

ڏيهي منهنجي ڏيهه جا.

هي جي اڪيون اندريون،

ڪيڏو ڏور ڏسن!

ڏيهي منهنجي ڏيهه جا!

ڏيهي منهنجي ڏيهه جا!

ڏيهي منهنجي ڏيهه جا!

سُوسيون سبايو
اجهو آيا گهوٽڙا.

ڪيٽُ گُمِتن تي اُٿي،
لونگيون لٽڪايو
اجهو آيا گهوٽڙا.

ڪاري راتِ رمي وئي،
سجَ ڪنِيءَ آيو
اجهو آيا گهوٽڙا.

ڏسي رستا رتُ سان،
متان گهٻرايو!
اجهو آيا گهوٽڙا.

منهنجو تو لئه ڏيسڙا،
لايو سجايو
اجهو آيا گهوٽڙا.

آهن بند ڪواڙ
چانڊوڪيءَ ۾ چيٽ جي.

پوءِ به ڪوئ ڪلال جي،
تازيءَ لاءِ هيءَ تازا
چانڊوڪيءَ ۾ چيٽ جي.

سارا ڪوھ ڪپي وڃن،
ٻاڙ به اهڙي ٻاڙا
چانڊوڪيءَ ۾ چيٽ جي.

منهنجي آجائي ٿيا،
جيڪي منهنجي ماءُ
چانڊوڪيءَ ۾ چيٽ جي.

او شل! جيئن جوءُ سان
لاڙي منهنجا لاڙ
چانڊوڪيءَ ۾ چيٽ جي.

ٿر ۾ ڇٽڪي آهي،
 ڪانگهه* تي چانڊوڪي.

ساري رات آسوءَ جا بادل،
 جن تان لٽڪي آهي،
 ڪانگهه تي چانڊوڪي.

ڇوڏس واريءَ تي چانڊيءَ جيئن،
 هيءَ جا ڍٽڪي آهي،
 ڪانگهه تي چانڊوڪي.

تون جوگت تي ڪونه کڙيل آن،
 هر هر گتڪي آهي،
 ڪانگهه تي چانڊوڪي.

---

* ڪانگهه۔ ٿر جو مک وڻ، جو ريتائينءَ زمين تي ٿيندو آهي ۽ جنهن ۾ ڳاڙهيرا ڦل ٿيندا آهن.

اوچتو ويندينءِ ملي،
 "سامروٽيءَ ۾ ڪڏهن.

پاڳرين پوندينءِ اچي،
 ڪير وانگر تون ڪلي-
 سامروٽيءَ ۾ ڪڏهن.

چنڊ هيٺان پائبي
 رات ۾ ساڳي رلي-
 سامروٽيءَ ۾ ڪڏهن.

آه چن آسائتي
 ڳوٺ جي هر ڪا ڳلي-
 سامروٽيءَ ۾ ڪڏهن؟
 سامروٽيءَ ۾ ڪڏهن؟
 سامروٽيءَ ۾ ڪڏهن؟

اُڄ تہ اوچا آڪ،
ڏسن ٿا آڪاس کي.

اڃان ڳوليو ٿا پيا
مانڏائو ۽ مڪا!
اُڄ تہ اوچا آڪ،
ڏسن ٿا آڪاس کي.

ڌرتي سڀ ڏونڌاڙجي،
جڪَ بہ ايڏا جڪَ!
اُڄ تہ اوچا آڪ،
ڏسن ٿا آڪاس کي.

* جهوڙا جهنڊا ٿي ويا
لوهه گهلي جو لڪ!
اُڄ تہ اوچا آڪ،
ڏسن ٿا آڪاس کي.

گنديون چُپايو

متان پون مينهڙا.

— اڪيون اڪين ۾ وجهي، ڳجهو ڳالهايو.

— ساٿاريو ساٿ سان، ورلي ورجايو!

— آزاديءَ کي ماڳ تان، متان موتايو!

هو اوچو آڪاس
اُٻ پئي اُڀري!

اڃان توکي سُڀرين،
ساري منهنجو ساس،
اُٻ پئي اُڀري!

اڃان مون *آنتھ- ڪرُن
ٿيو نه آهي ناس،
اُٻ پئي اُڀري!

ساڳو مڙهيءَ ڏوپ آ،
ساڳو آهي واس،
اُٻ پئي اُڀري!

سانوڻ جئن سرجي پيو
مون ۾ ڪوئي وشواس،
اُٻ پئي اُڀري!

❦

جئن جئن گهٽي جاڙ
تئن تئن ويجهي مارَ
اجهو وٺا مينهڙا.

ڪاڙهي ۾ ڪيڏانهن ويا،
سارا ڌڻ ڌراڙَ؟
اجهو وٺا مينهڙا.

ٿر تي تڏيري هوا،
آندي آ آڪاڙَ
اجهو وٺا مينهڙا.

اُڀرا وٺ اُڪڙي ويا،
ڪيئي جهونا جهارَ
اجهو وٺا مينهڙا.

اڄ به آ آڙنگ ۾،
تاڙي ساڳي تاڙَ
اجهو وٺا مينهڙا.

ٻهڪي ٿي ٻڪرال.

مينهن وسن ٿا جيئن جا.

- اُڀرن ٿا آڙنگ ۾ ڪيڏا خواب خيال!

- هُيا اُٻر آسريءَ مارو توڙي مال.

- آيا اُتر مينهڙا، اُڄ ته ڀلائي پال!

ڪالهه هُيا آڙنگ،
اڄ وسي تو وڏ-ڦڙو.

ڪيڏو من ڪي پانٿيا
سانوڻ رنگ سُرنگا
اڄ وسي تو وڏ-ڦڙو.

مارو سارا موهيا،
ڏسي وڃن ونگ-
اڄ وسي تو وڏ-ڦڙو.

ريلِي منجهه لڙهي ويا.
دنگ به ڪهڙا دنگا
اڄ وسي تو وڏ-ڦڙو.

اڳتي تنهنجي آسري
ننگي توتي ننگا
اڄ وسي تو وڏ-ڦڙو.

يَوَ ٿيندا ڍاٽيٿڙا!
سنگ سڪن ٿا.

ٻاجهريُن چوڻ ٻاجهه ڪئي آ،
لُن لُن آهي ليٿڙا،
سنگ سڪن ٿا.

تارن وانگر تم تم ڪن ٿا،
ڏهر ڏهر ۾ ڏيٿڙا،
سنگ سڪن ٿا.

اُچُ به تن جي سار اچي ٿي،
دُور ويا سانگيٿڙا،
سنگ سڪن ٿا.

ايندا ايندا نيٺ ته ايندا،
جاڳ اڃا ڪجهه جيٿڙا!
سنگ سڪن ٿا.

گجن تا گجگاڻ،
اچن پيون اوڙگئون.

اچان تو لءِ ديسترا،
آهي ساڳي واٽ.
اچن پيون اوڙگئون.

متان ماڳ مُنجهي پئي،
اوچي رڪو لاڻا!
اچن پيون اوڙگئون.

مينهن مانڊاڻا ڪيا،
اڄ ڪهڙا گهر گهاٽ؟
اچن پيون اوڙگئون.

ويل آن ساهي پٽڻ جي،
موت، منهنجي لاءِ تون
آخري منزل نه آهين.

مان اُٻڻ ۾ ڪيئن رهندس،
مون ڀلائي نانهن ڀُون!

هُو وسي تُو وڌ-ڦڙو
سايون ٿيون ٿر ۾ پتون!

جي اڃان موٽي ته مون کي،
ڪنهن هرڻ ۾ پاءِ تون-

موت، منهنجي لاءِ تون
آخري منزل نه آهين.

متان وسي ماڳ،
گوار پٽيندي ڪاهڙئين.

— پرھ جو پنھواريون، ڪيسين ڀڪن ڍاڳ؟

— پويون لوڙائو چئو راتين جا رولاڳا!

— متان اورانگهي وڃو ڪڏهن ترين ٿاڳا!

تاريون هٿن نه ٿوڙا
پلي مڇر موڙ
آيا سانوڻ ڏينھڙا.

ڏاڍو مينهن وسي پيو
ڏاڍو ٻوڙان ٻوڙ
آيا سانوڻ مينھڙا.

لڳھ جي لالاڻ کي،
اُتر اٿن نه وڳوڙا
آيا سانوڻ مينھڙا.

واڙي رک اڃ واڙ ۾
چيلا چيڪ نه چوڙ
آيا سانوڻ مينھڙا.

اوڳي اوچي ڳاٽ،
تو نه سُجاتا سُپرين!

جن جي ٺٺي پاهران،
پئي پوي لاٽ،
تو نه سُجاتا سُپرين!

تنهنجي ٻانهن روڪيا،
چوڙين جا چڻڇاٽ،
تو نه سُجاتا سُپرين!

وئي کان پوءِ واٽري،
ورته تن جي واٽ،
تو نه سُجاتا سُپرين!

هٻ ٻه تو وٽ هٻ،

ڪهڙا منهنجا ديسترا!

— ڇا مون پيتي ڪانه آ، تنهنجي لڙڪن لپ؟

— وايون توڙي بيت ها، اڳ نه روڪيا ڊپ.

— اڄ چور تورت ڪيا، مون پيڪوڙي ڇپ؟

ناهي ڪا نٽِي،
ڪوٽا منهنجي من ۾.

- هيءَ جا هاڙهي ڏي هلي، ماڳ نه آ مٽِي.

- پيرين پاڻي گهنگهرو جاڻ نه آ جٽِي.

- ساهس ڪوئي ساهه ڪي، رات ته آ ڪٽِي.

ڏيندي وڃ وڳڙ
گھوري ڪارا ٿڙ
مون سان جي ڪاوڙ ڪندين.

چوندءِ ”هي ڇا ٿو ڪرين؟“
جهلي جهونا ٻڙ-

واريءَ وليون ٿلهيون
هي سڀ ڪنهن جا وڙ؟

ڏنيون هٿيون وانئڻيون
ڪهڙي ٿڙ اوٿڙ؟

تنهنجي ڌرتيءَ تي گھڻا
مون جئن پيا سر ڌڙ؟

مون بن تارا اُڀ ۾
ڳيروا هيا ڳڙ.

پوءِ به مان ٻانهون ٻڌان،
مون ۾ نانه آڪڙا

نوڙي نوڙي پيهڻ
پيهي پٽ تي ويهڻ
پهر ايندڙ ڪينڪي.

ڏولا ۽ ڏاکڻا
جن لاءِ سارو ڏيهڻ
پهر ايندڙ ڪينڪي.

هي جي جوڙڻهار جي،
راڳي ڏين ريهڻ
پهر ايندڙ ڪينڪي.

جهونگار بندو وائون
سدا جن ساڻيهڻ
پهر ايندڙ ڪينڪي.

هي جو گيت اڏورو آهي
پوئين وقت چپن تي

ڪنهن به ته ان کي ڳاتو ناهي
هي جو گيت سمورو آهي

برڪا جهڙا گيت ڏنا مون
توڙي جيءُ ته ڪورو آهي

گهر گهر تي چانڊوڪي چانئي
چنڊ گهٽيءَ ۾ پورو آهي

آءُ پوان تو لپتي يارو
سيرانديءَ تنبورو آهي

ڌرتي، مون سان وڏ

تون ڇا ڪندينءَ جيئري؟

- ڪري کان پوءِ سانييا، تو سڀ جهونا بڙا!

- جڳن تائين ٿي وڃي، جيڏا، منهنجي جڙا!

ڪيئي ڳوٺ ڦلاريا، پڄاڻان پٽ - جهڙ

اُٿي آڏيءَ رات جو
تولہ ٻولن ٻولڙيون
پکي کي پرڏيه جا.

ٿڙا ٿڙا ماڪ جا
جڏهن ڦلن جهولڙيون،
تولہ ٻولن ٻولڙيون
پکي کي پرڏيه جا.

جن تولا سڳند جون
ڪيئي ڳليون ڳولڙيون،
تولہ ٻولن ٻولڙيون
پکي کي پرڏيه جا.

پنپرکي جو ڀُڻءِ مٿان
ريڪون نيٺ رتولڙيون،
تولہ ٻولن ٻولڙيون
پکي کي پرڏيه جا.

کيسين لڳ لڳي
سُونهن پريان ئي پڌري

جهونجهڪڙي جي جهانءَ ۾
پهراڙي بهڪي-
سُونهن پريان ئي پڌري

نينگر نوڙي ڪوه تي
تارن ڏول چڪي-
سُونهن پريان ئي پڌري

پرھ ٿي پارون اچي،
کيسين رات ٽڪي!
سُونهن پريان ئي پڌري

جي تنهن ڪاٺي وٽ،
سُپيريان جي سٿ،
مُنڌ پريان ئي پڌري

چمڪي چوڏينهن چنڊ جان،
نِمي هُن جي نٿ-
مُنڌ پريان ئي پڌري

هيءَ جا بوءِ بهار جي،
ڪهڙي تنهن جي ڪٿا!
مُنڌ پريان ئي پڌري

اهڙو ڪو آواز آج،
ڪونهي ڪينئر پٿ،
مُنڌ پريان ئي پڌري

وٽن پيا واٽ تي، سورج مُڪيءَ کيٽ،
اڃان جيئڻ ڏينهنڙا.

- اڃا رومي رٿُ جي، اڃا ساڳيا بيت،
اڃان جيئڻ ڏينهنڙا.

- اڃان وايون ڪيتريون، منهنجي چيٽَ اُچيٽ،
اڃان جيئڻ ڏينهنڙا.

- اڃان ٿورو دير سان، ڪارا ڪُڻَ گميت!
اڃان جيئڻ ڏينهنڙا.

پيو مينهن وسي
آيا سانوڻ ڏينھڙا.

نہ سي گوريون گهاٽ تي
گلي گيت نہ سي
آيا سانوڻ ڏينھڙا.

رويءَ* اکيون جهانوريون
ڪريون ڪونڀسي
آيا سانوڻ ڏينھڙا.

گنگا جي گجگاٽ ۾
ڪيسين ناو گسي!
آيا سانوڻ ڏينھڙا.

اڳتي ڪارونپار ۾
چاهي؟ ڪير ڏسي!
آيا سانوڻ ڏينھڙا.

* سويي گيانچنداڻي جي روايت آهي تہ جڏهن هو شانتينڪيٽن ۾ پڙهندو هو، تڏهن تنگور پوڙهو ٿي چڪو هو ۽ آڪاس ۾ ڪڪر نہ ڏسي سگهندو هو.

برڪا رُت، اڌا رات، ڇهري
پاڻي پُچڙ تارن جئن.

- منهنجي من ۾ ڪيئي سارون
ساوڙ جي وسڪارن جئن.

- دور دور تي بادل آهن
ورهين- وڇريل ٻارن جئن.

هر هر من ۾ گيت ڏکن ٿا
آڏيءَ جي انگارن جئن.

منهنجي سيني تي اڃان
تنهنجو ساهه ڪجي پيو!

- تنهنجي سار- سراءِ جو ڀيرو ڪيئن پڃان!

- تولهه ٻي ڪنهن شهر ۾ ڇاڄي لاءِ وڃان؟

- ڇا تون مون کان دور آن؟ اهو ڪيئن مڃان!

بادل ٿا برسن،

جيڏا وري جهوڪَ تي.

- شاهه عنايت اُپ مان، چمڪي ٿو چن چن،

- نه ته سونگي سنڌڙي نه تو ڏاڍي ڏن!

- مٿن مٿي هٿڙا، سدا شهيدن،

- آهن اسان سان اڃان، مري جي نه مرن!

تو ڪئن ساريان
سڄڻ ٿڌي ساهه سان!

- اچڻو آهين اوچتو توکي ڪئن واريان!

- ڪويل وانگر ڪيترو تولهه پڪاريان؟

- اجهو اولهه ۾ لٿو ڪيسين نهاريان؟

- ڪائي ڏک ته ڏي ڪڏهن، هانءُ نه جئن هاريان!

ڪهڙي ڪَڙَڻُ

توڪي هٿن سُر هو ڪيو؟

— ڪنهن توڪي اڳ آچيا، ههڙا ڳاڙها ڳُل!

— مون کي ڏنئي جيئري ڳُل به ڪهڙا ڳُل!

— آءُ ته سارو سانت هان، تووت هيڏا ڳُل!

اونھاري جون راتڙيون، ننڊ نه اچي ٿي.

گرم هوا جي گود ۾ واڙي پڇي ٿي،
ننڊ نه اچي ٿي.

ڪاٺي رڻيا نرت سان، سامهون نچي ٿي،
ننڊ نه اچي ٿي.

جن ڪاٺي گڙتا وري رت ۾ رچي ٿي!
ننڊ نه اچي ٿي!

اهڙي اڳ - ڳڻتي
ڪهڙيءَ گؤتا کي هئي؟

ڪنهن هٿن دانهن ٻڌي هئي
ڏکيءَ ڌرتيءَ جي؟

ڇا اڳ ڏيهه ڏنا هيا
ڏاهپ هٿن ڌمري؟

من - پيڙا جي ٻولڙي
ڪنهن هٿن گُرائي؟

اُٺيوءَ جو پڻ پڻ،
ساڳي ساوڪ ساھ ۾۔

۔ برڪا رت جي باڪ جئن آئينءَ منهنجي مڻ،

۔ جيڏي منهنجي جيئري واري واڳ وطن،

۔ مون سان گڏجي ويھ اڃ، سانوڻ سنگھاسن!

سمند جئن گرجا جا گهنڊ
ڪئن نه لهريون ٿي وڃن ٿا!

راتڙي تارن پريءَ ۾ ڪابه مون کي ناهِ ننڊا
سمند جئن گرجا جا گهنڊ
ڪئن نه لهريون ٿي وڃن ٿا!

چؤطرف آشور ڇا جو؟ ڏس ته ڪنهن کي آه ننڊا؟
سمند جئن گرجا جا گهنڊ
ڪئن نه لهريون ٿي وڃن ٿا!

جڳ سارو جاڳ آهي، جاڳ کي ساڃاهِ ننڊا!
سمند جئن گرجا جا گهنڊ
ڪئن نه چوليون ٿي وڃن ٿا!

ڪيترا ڏيڻا ٻرن ٿا، رات آئي،
رات آئي

آءُ منهنجي هنج ۾، منهنجي سُهائي!
رات آئي

چنڊ وانگر هيءُ تنهنجي ويجهڙائي!
رات آئي

وِڃڻ اُڀري اسان تي، ننڊ چائي،
رات آئي

سمنڊ ۾ ڪيڏي نه سندرتا سمائي!
رات آئي

نوري! مهاڻا

سارا تنهنجي چار ۾

- ائين ره آزاد جيئن پکي اُڏاڻا!

- چو ته تون چڏين ڄام لاءِ ماڱر جا ماڻا؟

- چري ڪينجهر ڪنڌئين، بُرا نه ڀاڻا!

هي جو منهنجو مائ،
 هي جو منهنجو مائ،
 ڪلا ڪارڻ ڪيترا!

اڃا ڪائي اُروشي،
 ڳولي ڪالي مائ،
 ڪلا ڪارڻ ڪيترا!

چانڊوڪيءَ ۾ ڇيٽ جي،
 آڌيءَ جو آڪاش،
 ڪلا ڪارڻ ڪيترا!

ڏينهن تتي جا ڏاکڻ،
 واريءَ منجهه وِماڻ*
 ڪلا ڪارڻ ڪيترا!

سڀڪجهه مون سان ساٿ آ،
 ڪجهه به ته ناهي نائ،
 ڪلا ڪارڻ ڪيترا!

ۛۛۛ

پوئين ويڙ اچي وئي آهي، ها پر مان نه ميان-
مان نه ميان، او مان نه ميان، او مان نه ميان!

- گيت ڳلي ۾ آهن ڪيئي، سانوڻ سنگ اڃان:

- جيسين ڪڙ ڪڙ کان وڃن ٿا، پنهنجي سينگ سڃان:

- روشنيون ٿي رم جهم برسان، سار پوڻ پڃان:

- آنت اهو انديارو آهي، جنهن ۾ نيٺ وڃان-

مان نه ميان، او مان نه ميان، او مان نه ميان.

ويئي ڙي ويئي
ڏنگي وڃ درياھ ۾

ويئي ويئي اوچتو
جر جهوٽو ٺيئي
ڏنگي وڃ درياھ ۾

اُڀيون آهون ڪن پيون
ڪنڌيءَ تي ڪيئي
ڏنگي وڃ درياھ ۾

پهتيون پرينءَ پار ڏي
اڪيون اڳيئي
ڏنگي وڃ درياھ ۾

ڪيترو تو ۾ اُهاڻا!
ڪيترو تو ۾ هُڳاڻا!
ڄڻ ته ڪوئي ڪيت آهين سُونف جوا!

پيارا! تنهنجي سارَ ۾
مون کي نه آهي رَڪ رکاءُ.

پيار جي خوشبو لڪي ڪئن،
تو اُڏامي ڄڻ ته واءُ!

تون جتي اُن سُونهن آهي،
اي پرين تنهنجو سماءُ-
ڄڻ ته ڪوئي ڪيت آهي سُونف جوا!

تون جڏهن گذرين ته واڙيون
سؤ سڳندون ٿي ويون.

ڦهلجي ويو واس تنهنجو جڙ ته پرڏيهي پرين!
ڍنڍ تي اڏيون ته آڙيون-

سؤ سڳندون ٿي ويون.

تون ملين سڀ جڳ مليو منهنجا گلن جهڙا سڄڻ!
پنڌ ۾ ساريون پهاڙيون-

سؤ سڳندون ٿي ويون.

پيار جي مٽ ۾ گهڙيون، ويندي امرتا کي رسيون،
زندگانيءَ کي لتاڙيون-

سؤ سڳندون ٿي ويون.

ياد اچين ٿي تون،
ڪجهه به ته نه ٿو آڻڙي

پاڻ ڪٿي وئينءِ پاڻ سان،
مون مان منهنجي ”مون“
ڪجهه به ته نه ٿو آڻڙي

ڄڻ ڪنهن گهاٽي مٽ جان،
مون ۾ آهين تون!
ڪجهه به ته نه ٿو آڻڙي

سڄ لٽي جو ڳالهڙيون،
منهنجي تڙ تنهنجون
ڪجهه به ته نه ٿو آڻڙي

ڄڻ ڪا جانجهه وڃي پئي،
چڏڻي آهي پون!
ڪجهه به ته نه ٿو آڻڙي
ڪجهه به ته نه ٿو آڻڙي

ميگهه۔ دوت تتهنجو۔
نياپو ڇو نه ڏنو آ؟

اوندا هي آڪاس مان
وڌڙي واڪو!
ميگهه۔ دوت تتهنجو۔
نياپو ڇو نه ڏنو آ؟

وڄ وراڪا ٿي ويا،
وسڪارو ڪيڏو!
ميگهه۔ دوت* تتهنجو۔
نياپو ڇو نه ڏنو آ؟

تتهنجي مند اچي وئي
ها، پر ساجن ڇو
ميگهه۔ دوت تتهنجو۔
نياپو ڇو نه ڏنو آ؟
نياپو ڇو نه ڏنو آ؟

❦

تنهنجي گنجھي جئن پريه*
 ڪَل پئي گونجي،
 توکي ساريان ٿو.

هي مڌماتا نيڻ ڄڻ
 ڪيپ پيو چلڪي!
 توکي ساريان ٿو.

منهنجو ڪنڌ اڃا به آ
 تنهنجي گلهي تي
 توکي ساريان ٿو.

توڙي ويجهي ڪانه آن
 ناهين پو به پري!
 توکي ساريان ٿو.

❦

چنڊَ جا پاڳي نه ڀيري
ننڊَ چورائي پيو!

واءُ ۾ ڪوئي پڪي آ
لات جنهن جي آ آوِري-
چنڊَ جا پاڳي نه ڀيري
ننڊَ چورائي پيو!

اُپ تي ايڏي آچائي
ننڊڙيءَ جي آه وِري-
چنڊَ جا پاڳي نه ڀيري
ننڊَ چورائي پيو!

تو بنا ويئي آجائي
عمر گھنگھر ۾ گھٽيري-
چنڊ جا پاڳي نه پيري
ننڊ چورائي پيو!

ڪئن چئون ڪنهن وقت ٿيندا
گُوڙ جا هي ڪوٽ ڏيري!
چنڊ جا پاڳي نه پيري
ننڊ چورائي پيو!

گیت ۽ غزل

گیت

هیکلڙو من هیکلڙو

وڻ ۾ پڻ ته کيئي آهن
پوءِ به پن پن هیکلڙو

دور گدم تان پنچيءَ وانگر
هيٺ ڏسي ٻن هیکلڙو

لهرون لڙ درياھ گهٽيئي
تار تري تڻ هیکلڙو

ڪنهن کي آچي ڪنهن سان وڃي
من اُتم - تڻ هیکلڙو!

ايڏي چُپَ آپار
چڱي تہ ناھي يارا

جي تو وٽ ڪوئي گيت نہ آ
ڪا جيءَ منجهان جھونگار.

ايڏي چپ چڱي تہ نہ آھي!
پُڻ جھڻ ڪا ڀٽڪارا

زنجيرن لاءِ زور نہ آ جي،
ڪا جھيٽي جھٽڪارا

ڪاري رات ابد تائين آ،
اوندھ تارون تار.

پوءِ بہ ٿي ڪا جيءَ جھروڪا
لُنءَ لُنءَ منجھ لغارا

پوءِ بہ ڏٺي ڪا واءِ وراڪا
ڪونجڙين ڪُٽڪارا

چڱي تہ ناھي يار
اپارا چُپَ ايڏي

ڳاءِ وري ڪجهه ڳاءِ بانورا
ڳاءِ وري ڪجهه ڳاءِ

امرت رَس چلڪاءِ بانورا
ڳاءِ وري ڪجهه ڳاءِ

سُجُ ٿپي ڏئي ان کان اڳ ۾
رَنگَ نوان برساءِ بانورا
ڳاءِ وري ڪجهه ڳاءِ

پويان پل پڪارون آهن
تن کي تون نه لنوائِ بانورا
ڳاءِ وري ڪجهه ڳاءِ

ڏکڻ مينهن ڀلي وسي، ٻوڙي ته ٻوڙي
 ها، ها ڀل ٻوڙي
 ڀاڻو ڀل ٻوڙي

اُڀري سڄ اُلهي ويا، کيسين ڪو لوڙي؟
 کيسين ڪو لوڙي؟
 ڀاڻو ڪو لوڙي؟

راهه ملي ڪا رڃ مان، کيسين ڪو ٻوڙي
 کيسين ڪو ٻوڙي؟
 ڀاڻو ڪو ٻوڙي؟

زنجيرون زندان جون ٽوڙي ڪو ٽوڙي
 ها، ها ڀل ٽوڙي
 ڀاڻو ڀل ٽوڙي
 * ڏکڻ مينهن ڀلي وسي، ٻوڙي ته ٻوڙي

✽

موت کي مات ڏني آهي ڪنهن
چاٽر گياني سوچي-

انت ته ساڳو آهي ڪهري
آنا ڪاني؟ سوچي-

نهر اُتي ئي لهر ته آهي
آني جاني! سوچي-

پر هيءَ ڪوٽا مرڻي ناهي
ڪا هن -ماني سوچي-

چاٽر گياني سوچي .....

غزل

سانوريون نينگريون پند ۾ ٿڻ لڏن،
جيٺ ۾ جڻ پيا، انب جا وڻ لڏن

دور ريباريون، جڻ وٽن تاريون،
واٽري ۾ پيا، ڪيترا ڏن لڏن!

ڇا اُتر جي ٽپت، تو وساري ڇڏي؟
روز جهولا لڳن، انب جا وڻ لڏن!

پيار تنهنجو پرين، ايترو ويجهڙو!
دل ڏهڪجي وئي، ڪئن نه ڏانئون لڏن!

هيءَ به آ شاعري، جنهن سرءُ ڪانه آ،
روز بادل وسن، روز سانوڻ لڏن!

ڀاڻ کان ڪنهن هَرڻ جيان نه پڇو
ر ڻ ۾ رهڻو آوڻ جيان نه پڇو.

سِڪَ ۽ چڪَ ۾ رهي ويڃو
ٻار جي مُنهن ڏي ٿڻ جيان نه پڇو.

آسمانن ۾ شور ٿي گهاريو
وڃَ وانگر وسڻ جيان نه پڇو.

نه ڏٺي آ نه ڪو ڌنار آهي
مينهن جي ڏينهن ڌڻ جيان نه پڇو.

سائينوا ڳورھاريءَ ڌرتيءَ تي
وقت کان اڳ ڄمڻ جيان نه پڇو.

پيرَ ڪوڙي رهو پهاڙن تي
پٿرن جي ڪرڻ جيان نه پڇو.

رَڻ روڪي وڙهو ”اياز“ اڃان
ڪانئرن جي پڇڻ جيان نه پڇو.

تم سستا

هاڻ ته سڀڪجه ٿو ٻري
رات پتنگا مون ڏنا
ٻارڻ کان اوري پري

ترس ميان ڪپڙا هٿيون!
موت ته ٻيو ڪجهه ڪونه آ
بس، ٿوري ساهي پٽيون

ڇا نه ڪبير جي واڻي!
”رام ڪرشن مرندو ڏٺو
چارئي ويد ڪهاڻي“

واه ڪبير جي واڻي!
”مالا ڪاڻ ته ناڪر ٺڪر،
تيرت ٿتو پاڻي“

مينهن ڪيو آ ماڳ،
روهي اُٺي يار فريدا
هاڻ ته نڀدان جاڳ!

ڏور نه ٿنهنجي ڏک!
توکان اڳتي آه ڇا
تون به ته هڪڙي وڪ!

گيت نه پرکيئڙ ڍول!
ڪرشن چڪر جئن ويا
چن جا سارا ٻول.

■

سمجھو ٿا لوڪو!
* راهو مرڻو ڪونه آ،
مري ويو ٻيو ڪو.

■

ماروءَ ڏنا ويٺا!
جن سان ڪرڙ ڪڪوريا
ڪنهن سي ڏنا نيٺا!

◆

جڳ ٿي ويا بيٺي،
هاڻ ته آرتيون چوليون
آيون مٿي تي!

◆

وهو وڻ آنتن جو!
واچوڙو وٽراھ ۾
آهي جن ته بسنت جو!

◆

* راهو: شهيد فاضل راهو.

”ميان ٻليا، اسان مرڻا ناهين. مرگيا ڪوئي هور“

”بلهي شاهه“

پاڻيءَ تي ڦوٽو
ڪيئن چوان ڪيڏانهن ويو؟
باقي هي ڦوٽو!

■

هونئن ته هي ڏاڍيل،
توڪي ڏسي ڀو به ڄڻ
اڪيون بڪايل!

■

ڪيسين نچي مور؟
بيهر آيون ڇو نهي
گهٽائون گهنگهور!

■

اڪيون پٽيو ڙي!
هيءَ جا باڪ بسنت جي
اُٿي جهٽيو ڙي!

■

اڪيون ڪوليو ڙي!
هي جي وڻ تڙ موريا
تن سان ٻوليو ڙي!

◆

هي جڳ مڳ جيون-
ڇا ڇا هن سنسار جو
سهسين رنگ سڀن!

◆

متان آئين مَنَ
هي جو پڻ سُڪي ڪريو-
سھسين ساوا پَنَ!

هيءَ ڪنھن جي آ تاتِ؟
جيءَ جھروڪي مان ٿي اچي
پيئي ڪائي لاتِ!

ڪنھن هي ڪالھ چيو
”قول نہ ٿو تار تي
منھنجي پاندِ پيو!“

اهڙو اونھارو!
چنڊ مٿانھون مونجھ ۾-
پاڻيءَ جو وارو

روجهڙيون پيڙيون-
سج لھي ٿو سانت ۾
سامھون گيدوڙيون

اڄ به سانير ۾!
ڳاڙھا گل ڦلاريا
روھيڙي گھر ۾!

وسي پيمو ٿر-
چيلا چُن ٿا پيا
گُونيٽ، ڪارونجهر!

ڪيئن وساريان؟ ڪيئن؟
جارين پيرون منڙا
ڪنهن جي چمين جيئن!

تنهنجو ڪهڙو سنگا
”لڳو لاهوتين سان
روحل! تنهنجو رنگ؟“

چو تون ڪهڙي پُون؟
منهنجون سڪن اڪيون،
ڪٿي آهين تون؟

مان جنهن ٽوليءَ ۾
تنهن وٽ ڳاڙهي سج جون
ڳاهون ٻوليءَ ۾

آيو آيو ڏول،
سون- سريڪو سُپرين
جنهن جو تولُ نه مول!

سورج نديءَ تي
رَويَا تون ڇا تُو ڏسين؟
دونهون هُگليءَ تي!

ڪيڏو سانت -ستاءِ!
سُن وسي تي روهءَ تي،
ڪونجن جو گُراءِ-

بي سڀ جڏي ڳالهه،
گُهائڻا، ڪوڏاريا،
گوڏر وڏي ڳالهه

اڃا آهين بانڊا
ساڳيو گسو گرم ۾
ساڳي ڏوري ڏانڊا

بيهون، نه بيهون؟
ليڙا لَسَ وِجن پيا
ڪيڇ- ڏٺيءَ ڪيُهون!

چڙن جي چُر چُر-
گنديون چريا چيلڙا
مڙي ڪڙي ڪُر

وڙيا چو نه وِٽَڙ؟
 ننڊ نه آئي رات پَرِ
 ڪنَ پَٽِي ڪوڪَڙ-

هي ڇا ٿو چاهيان؟
 ڏنل ڏاڏاڻن جي
 لوڙي ڪيئن لاهيان!

متان ڪجهه واري
 ٿرن ۾ ٽڪجي پوان
 پَهون پيئاري

هاڻي تن جي سارَ-
 جن موتين کي ٺله ڏنو
 ويا سي وينجھارَ-

آرهي ڪنٺ ڪلا-
 وري مينهن پون پيا
 گوڻجن اڃ تہ ڪلا!

ماڻين تي ماڻا-
 ڪينجھڙ تنهنجي ڪنڌئين
 چوليُن ۾ چاڻا!

منڏون منڏيئڙن-
ولوڙڻ جي ويڙ چڻ
پنگيو پاڻ هڻن!

چڪَ منجهان چاڙهو
ڪنهن ڄاتو آهي ڪڏهن
هاڙهو ٿي ڳاڙهو!

آءُ اوهان سان چونءِ؟
ميندي نانه ملير جي
بي مان لايان ڪونه.

پڙ کان پاڻ نه پل!
سائي وڻ جي چانو ۾
گهوڙو گهوٽ نه جهل!

سندوءَ جو پاڻي-
بيڪس، ريشم - پٽ جئن
چڻ هيءَ واياڻي!

ولر ويو ڪنهن ڌاران؟
هي ڪنهن جو گُلاءِ اچي تو
وڇڙي ڪونج قطاران؟

موتَ نہ کادي ماتِ،
وري سڄُ لُهو لُهان
راهوڪيءَ تي رات!

اڳتي ٿي سوچي،
آءُ ڏسان ڇا لاءِ ٿو
جيوڻي باسوءَ ڏي؟

ڪنهن کي ٿي ڳولي؟
پيئي اُتر واءِ ۾
سار سڙي ٻولي

پير پيلا ڳل-
ڪاريون ڪريون ڇانو ۾
هيٺ هُلاچا هُل

چاندوڪيءَ ۾ چارا-
ٻانهون ٻانهن ۾ اڃَ به آهن
تنهنجي سنگِ پسارا.

سانوڻ جو جادو-
اڃا تائين پُڙتَ جي
کُرن ۾ خوشبو!

ڪيڏا ڏهرن ۾
چڙا چنگ وڃن پيا!
واريءَ لهرن ۾!

هي جو روهيڙو
اهڙو ڪوئي ڏيھ ۾
آهي ڏوهيڙو؟

مٿان سرءُ چنڊ،
هيٺان تڙي تي آمڙ
اڃان پنھين جنڊ!

اونھارو ليڪن،
پيٽارين تي بگھه جڻ
اُس پيا سيڪن!

منھنجا ڪيت ڪرا،
چو هي فوجي وڻن تي
بندوقون، پھرا؟

جاڻو ڄاڻن ٿا،
ٻڌيون اُڪاري پيڙيون
ڪنڌيءَ آڻن ٿا.

لڪن پڙاڏا-
پيڙن آهت، پنڌ ۾
ڏاڏا، پڙڏاڏا!

ويڙهوٽا واسي،
هل سهاڳڻ ننڍڙي
پرئين جي پاسي!

چين به ڪهڙا چين!
بيجل به تي ڏينھڙا
سدا ناهي سڀين!

ڪوئي آهي ڙي؟
اڪيون ٻوٽي ڪو هتي
موتيو ناهي ڙي!

پهچي ساڳي ڀڳ-
ڪنهن هي تنبو تائيا
اسان جي ڳڙه لڳ؟

نثري نظم

تون ۽ مان اُن وقت مليا هياسين
 جڏهن ڪوه سُڪي رهيا ها.
 ۽ تڙ ٻاٻيها اُڃ ۾ اڏري ٿڪجي پيا ها.
 جڏهن تريچاڻيون پار ڪڍي رهيون هيون
 ۽ تازيون ٻُنيون اڃا ڪونه سُڪيون هيون:
 جڏهن ڪوهن ۾
 تارن جا ٽُپڪڙا نظر نه ٿي آيا.
 مون توکي سڏ ڪيا ها
 ۽ تون مون کي ائين ملي هُئينءِ
 جئن سارنگا سڏونٽ کي ملي هئي!

مون سڀنو ڏٺو هو ته تون اچي رهي آهين؛
 اهو سڀنو پٽائيءَ جي واين ۾ هو.
 انهن گلابن جي گلن ۾ هو جي توکان سواءِ ٿڙي اجايا ٿي لڳا؛
 سج لٿي جو ورنڊڙ ڍورن جي چنگن چڙن ۾ هو
 جن جي لار اُن ڌرتيءَ تي ٻُري رهي آهي
 جنهن تي انڌيارو چائنجي چُڪو آهي؛
 سڀنو جو اُن جي سرءُ جي واءِ ۾ آهي،
 جو بسنت جي ڳولا ۾
 وائڙو ڦري رهيو آهي.

اِن ۾ ڪوئي شڪ نه آهي
 ته اسان کان وڌيڪ
 ڪوئي وڇوڙيل نه آهي.
 ديوار برلن ڪنهن گرت وانگر
 گوٽي ڪي
 اڌواڌ ڪري وڌو آهي
 ۽ بيتوون ۽ باخ جا نغما
 هوائن ورهائي ورتا آهن،
 پر پوءِ به جرمنيءَ جا رهواسي
 بجليءَ جون تارون ٽپي
 هڪ پاسي کان ٻئي پاسي وڃن ٿا؛
 ۽ مان ويڙا جي انتظار ۾
 گهر کان ٻاهر ڪڙي اجنبيءَ کي
 چٽائي ڏسي رهيو آهيان
 ۽ سوچي رهيو آهيان
 ته هو ڪو سي۔ آءِ۔ ڊيءَ وارو ته نه آهي!

گيتا

(لنڊن ۾)

جيئن طوفان کان پوءِ
 گهمسان ۾ ستر ٻڏي ويندا آهن
 ائين هن جي شڪل صورت
 منهنجي روح جي گهراين ۾ ٻڏي وئي هئي.
 ڪيئي سال ٿيا
 زندگيءَ جي انوکيءَ آزمائش ۾
 ڪائي لهر
 هن کي لوڙهي آئي هئي
 جو هوبيچ تي **
 سڌو منهنجي آغوش ۾
 ۽ هاڻي مان هن کي الوداع ڪري وڃي رهيو آهيان
 (زندگيءَ جو جبر مون کي ڌڪي رهيو آهي)
 هيٿرو ايئرپورٽ ڏانهن، ***
 ۽ سوچيان ٿو ته جدائي ٻنهي کي ڪائي رهندي
 ٻنهي جي هڏن مڪ کي
 لارا ۽ زواگو وانگر. ****

پهريون بند روسي شاعر پيسٽرنڪ جي هڪ نظم تان ورتل آهي.
 جو هوبيچ بمبئيءَ ۾ ساحل جو ڪنارو.
 هيٿرو ايئرپورٽ - لنڊن جو ايئرپورٽ.
 لارا ۽ زواگو - پيسٽرنڪ جي ناول "ڊاڪٽر زواگو" جا ٻه ڪردار.

ڪونجن جو وڳر
اُڏاڻو
ته گاهه
ائين غشيءَ ۾ اچي ويو
جيئن
سَر ۾ وهنجندي
ننگيءَ نَو ورنِيءَ جي
ڪنهن تاڱوءَ تي
اوچتو نظر پوي
۽ هوءَ
وسامي وڃي.

لاڙ ۾
ڪوئي ٻارڙو
ڇانهينءَ جي ڦار
ڪائي رهيو آهي
يا وات سان
ڳاڙهو باجو
وڃائي رهيو آهي

آبد جي ڪپاڙخاني ۾
 اصغر گونڊويءَ جي عينڪ
 ۽ مولانا آزاد جي
 چاءِ جي ڪٽلي نظر اچي رهي آهي.
 ۽ مولانا چاءِ پي
 سوچي رهيو آهي
 ته ”اصغر گونڊويءَ جي مجموعي ڪلام تي
 مڙهاڳ ڪيئن لکان؟
 ڇا، مان اها عينڪ لڳائي
 اصغر گونڊويءَ وانگر
 ڪائنات کي ڏسي سگهان ٿو؟“

پٽائي کي

او منهنجا مرشد!
مان ڪٿي هجان
جي ازل ۽ ابد
منهنجي دسترخوان جي ويجهو نه هجن-
ازل ۽ ابد
جي منهنجي شاعريءَ جا ٻه غلام آهن
۽ جي غلام گردش ۾
رستو روڪي بيٺا آهن
موت جو
جنهن جي حملي کان
ورلي ڪو بچيو آهي.

منهنجن لوڻن ۾
 چانديءَ جون تارون اچي چڪيون آهن؛
 مان چاهيان ٿو
 ته پنهنجو بياض ٻوٽي رڪان
 ۽ اتي ختم ڪيان
 ان افساني کي،
 جنهن جي نه ابتدا آهي
 نه انتها آهي
 ۽ ائين چپ چاپ
 ڪائنات کي ڏسان
 جيئن ڀٽائيءَ
 ڪراڙ جي ڀر تي ويهي
 پاڻيءَ ۾ تارن جي پاڇي تي
 رسالو ڦٽي ڪري
 آسمان ڏانهن ڏنو هو.

مان پنهنجي رسالي تي جھڪيل آهيان،
موت پئتي موٽي رهيو آهي
۽ چوڏهينءَ جو چنڊ
هن جي شڪست تي ڪلي رهيو آهي
۽ درياھ ۾ پاڻيءَ جا ٻڏندا
پنهنجون اڪيون پئي،
هن کي حيرت سان ڏسي رهيا آهن!

هي نيلو بيلو گهاگهرو
 جنهن جي ڪوڙ ڪيسري آهي،
 هي سنڌ نگر
 ۽ اُن جي واندين ۾ ويلا
 مون کي ڪيترا نه پيارا آهن!
 مان جو دنيا گهمي موٽي آيو آهيان،
 پنهنجي ماتي ڀوميءَ ڏانهن،
 ۽ اُن جي پيرن وٽ
 مون پنهنجي ڪوٽ، ڦلن جي ڇاپ وانگر
 پري رکي آهي،
 سوچان ٿو ته دنيا جا
 سارا مهان ڪوي به ته آخر مٽي ٿي ويا،
 پرواهه نه آهي
 جي دنيا منهنجي اُنهن سان پيٽ نه ڪري
 منهنجي امري ته انهيءَ مٽيءَ ۾ آهي
 جنهن ڏانهن آءُ موٽي آيو آهيان،
 جنهن کي ايئن ڳائي
 مان اُن ۾ سمائڻو آهيان
 جيئن
 پاڳويان وڳه ڪوٽ کي ڳاتو هو.

ڇا تون مون کي اجازت ڏيندين
 ته مان
 اندرا گانڌيءَ جي موت تي ڳوڙها ڳاڙيان؟
 توکي شايد معلوم نه آهي
 ته اڳ
 مون جهانسيءَ جي راڻيءَ جي موت تي به رُنو هو
 ۽ اها تلوار
 جا هُن جي ڪپيل هٿ مان ڪري پئي هئي
 مون صاف ڪري
 پنهنجي شاعريءَ جي مياڻ ۾
 سانيي رکي آهي،
 ۽ ڪنهن ڪنهن وقت
 اُن کي ڪم آڻيندو آهيان
 ته جيئن اُن تي ڪٽ نه چڙهي وڃي!
 مون ايترو ڏک ڏٺو آهي
 جو منهنجي اکين ۾
 ڳوڙها سُڪي ويا آهن،
 پر جي اندرا گانڌيءَ جي موت تي
 منهنجين اُڃايل اکين ۾
 ڳوڙها ڀرجي اچن
 ته ڇا تون مون کي اجازت ڏيندين
 ته پنهنجن ڳلن ۾ ٻرندڙ باهه تي
 به چنڊا وجهان.

مون کي ياد نه آهي ته هن پنهنجي صدريءَ
 جا پيڙا تڙ ٽڪڙ ۾ پاتا هيا يا نه!
 مون کي ياد نه آهي ته جڏهن هن تلوار مياڻ مان ڪڍي هئي،
 ته هن ان کي چميو هيو يا نه!
 مون کي ياد نه آهي ته هن واڳھ وانگر چال ڏئي
 گھڻا انگريز ماري ها!
 مون کي ياد نه آهي ته جڏهن هن کي ٻڌو هيائون
 تڏهن هن جي بدن تي گھڻا گهاو هيا!
 مون کي رڳو اهو ياد آهي
 ته جڏهن تانتيا ٽوپي ڦاسيءَ جي رسي ۾ لٽڪي رهيو هو
 ۽ مون هن جا ٿڌا پير چميا ها
 تڏهن منهنجي تن بدن ۾
 آزاديءَ جا لکين آڙاھ ٻري پيا ها.

هي ڪير آهي؟
 ڪوئي مسافر آهي؟
 ڪوئي خطبي آهي
 يا ماياڪو وسڪيءَ وانگر
 ڪوئي شاعر آهي،
 جنهن جي تيز نگاهه
 ڪنهن ماهر جراح جي تڪي اوزار وانگر
 تاريخ جي سيني کي
 چيري رهي آهي!
 هو ڪنهن ڪنهن کي
 بنواس کائي
 موٽندو ڏسي رهيو آهي؟
 هو ڇو ٿو چاهي
 ته نئين دور جو ويدوياس ٿئي؟
 هو ڇو ٿو چاهي
 ته گُرڪيتر واري جنگ
 ٻيهر لڳي؟
 ڇا هن به جوڻا ۾ ڪائي آملهه شيءِ هارائي هئي؟
 ڇا هن به جوڻا ۾ ڪائي آملهه شيءِ هارائي هئي؟

سبط حسن

دليءَ ۾ مري ويو

۽ هن جو لاش ڪراچيءَ ڪٽي آيا

۽ هن کان ڪنهن پڇيو به نه

ته ”توڪي ڪٿي پوريو وڃي؟“

ڇا تون ماضيءَ جا دروازا بند ڪرڻ چاهين ٿو؟
 لاهور ۽ دليءَ جي رستن تان
 رٿ ڏويي چُڪو آهي
 ۽ اُها رٿ ويجهي آهي
 جنهن ۾ مaltiءَ جا اڇا پُشپ
 من جي پوترتا وانگر ٽٽي پوندا آهن.
 ڇا تون اڃان چاهين ٿو
 ته ابو سمبل جي مندر وانگر
 نانڪاڻا صاحب کي
 ڌرتيءَ تان پٽي
 امرت سر نيو وڃي؟
 يا توکي يقين آهي
 ته سنت جرنيل سنگھ مٿو نه آهي
 ۽ دليءَ جي رستن تي
 رت جا نوان تلاو ڀرجڻا آهن.
 ۽ تون پاڻ سان گڏ
 مون تي به ماضيءَ جا دروازا بند ڪرڻ چاهين ٿو
 ته جيئن دروازن جي ٻئي پاسي
 مان مaltiءَ جا اڇا پُشپ
 ڏسي نه سگهان!

ماڙي پٺيان
 آٿويه سو ستيتاليه جو
 لهندڙ سڄُ
 وسڪيءَ جي تٽل گلاس وانگر
 لڳي رهيو آهي
 منهنجي من ۾ ايتري نراسائي چانيل آهي
 جو مان چاهيان ٿو
 ته ساري رات پيٺان
 جئن ڪپ جي چولين ۾
 منهنجو آٿاه ڏک
 ٻڏي وڃي
 مان ٽپو ڏئي
 ٿرام تي چڙهي ويهان ٿو
 ۽ وڃان ٿو نيپئر روڊ ڏانهن
 نري جي بوتل وٺڻ لاءِ
 ٿرام
 رستي تان
 ڪيئي مزدور
 ۽ ڪيئي خلاصي
 ڪنيا آهن
 جي موٽي رهيا ها
 ڪياماڙيءَ تان
 شايد اُهي به وڃي رهيا آهن

ٺري لاءِ
پنهنجو ٿڪُ مٽائڻ لاءِ
ٿرام ۾
ڪيڏي نه پيهه آهي!

منهنجا ڪلها گسي رهيا آهن
مزدورن سان
۽ خلاصين سان;
انهن جي ماڻ ۾
ڪيڏي نه سگهه آهي!
انهن ۾
ڪاٺي نراسائي نه آهي،
۽ اُهي ٻئي ڏينهن کان
مون وانگر
هراسيل نه آهن.
شام جو ڪراچي
اٿين وڃي رهي آهي
جيئن چوڙ وٽ سنڌو وهندي آهي؛
۽ دُکُ

منهنجي من ۾
ڪوبل وانگر،
گُوڪي گُوڪي،
ساڻو ٿي پيو آهي.

منهنجي ديس جا
 چين نواز اشتراڪي سوچن ٿا
 ته ڇا مائو ينان ۾ مري چڪو آهي؟
 ڊينگ آمريڪا جا جوتا چٽي رهيو آهي،
 پر اڃا هو اهو مڃڻ لاءِ تيار نه آهن
 ته مائو مري چڪو آهي!
 هو اهو نٿا سمجهن
 ته ڪنهن به پيغام کي ابديت نه آهي،
 ته جو پيغام صليب تي چاڙهيو نه ويندو آهي
 پنهنجي موت مري ويندو آهي،
 ته پيغام به فاني آهي
 انسانن وانگر.
 اي ڪنفيوشس!
 تو ڪن چو ڪٿا ڪيا آهن،
 ڇا تون مون کي ٻڌي رهيو آهين؟

جيئن ڪجين جا

پرپور گوشا

لڙڪندا آهن،

ائين

قاسيءَ جا ڦندا ٿڌي پيا آهن

۽ اُنهن ۾

ڪنڌ لڏي رهيا آهن.

اي آزاديءَ جي رت!

تون اچي وئي آهين

تون اچي وئي آهين!

اڪويهين صدي شروع ٿي چُڪي آهي
اڌ رات جو

سماستا کان ايندڙ گاڏي
سکر جي ڀُل تان لڳنهي رهي آهي
۽ اُن جي بتين جي روشني
پاڻيءَ ۾ پئجي رهي آهي
پُراسرار
دل آويز

محبت جي وافتگيءَ وانگر
خواجہ فرید جي ڪافيءَ وانگر.

ٻڌين ٿو؟
 شيون ڳالهائڻ ٿيون!
 هي دٻورو آهي، جو پٽائي وڃائيندو هيو
 ۽ اُن جي تارن مان
 رابيل جا گُل ڦٽي پوندا ها،
 جن جي هڳا وڃن
 سڀ ويڙهجي ويندا ها.
 هي ڪبير جو چرڇو آهي
 جنهن جي تاجي پيٽي ۾
 ساري ديس جو من
 اُڻجي، هڪ ٿي ويو هو.
 هيءُ اُها رسي آهي
 جنهن ۾ نانا صاحب کي لتڪايو ويو هو
 ۽ جا اڃان تائين هوا ۾ لتڪي رهي آهي
 ۽ نه ڄاڻان
 ڪنهن ڪنهن سر جي منتظر آهي!
 تون جو
 منهنجي شاعريءَ کي سمجهڻ جي
 ڪوشش ڪري رهيو آهين،
 ٻڌين ٿو؟
 تاريخ جي عجائب گهر ۾
 شيون ڳالهائڻ ٿيون.

سيڪريٽريٽ ۾
 هوفائيل بند ڪري
 فيض جو شعر جهونگاري رهيو آهي۔
 ’پيو ڪه مفت لگادي هي خون دل کي ڪشيد
 گران هي اب کي ميء لاله فام ڪهتي هيئن.
 فيض ته پنهنجا شعر محنت ڪش عوام لاءِ لکيا ها؟
 هي جورت پيا ڪه طبقو آهي
 جنهن جي واچن مان
 محنت ڪش عوام جو خون ٽپڪي رهيو آهي
 فيض کي چوڳائي رهيو آهي؟
 فيض ته پنهنجي زندگي ڏئي
 اها شاعري ورتي هئي،
 جيتوڻيڪ هو به انهيءَ محنت ڪش وانگر هيو.
 جنهن کان پنهنجي محنت جو ڦل ڪسيو ويو آهي،
 جنهن جو خون
 انهيءَ رت پيا ڪه طبقي جي واچن مان
 ٽپڪي رهيو آهي
 ۽ جنهن جي تقدير تي
 سيڪريٽريٽ ۾
 اهو فائيل ٻوٽيو ويو آهي.

منهنجون نظرون
هڪ سرويسر وانگر
تنهنجي قبر ڪڇي رهيون آهن
قبر جا ڪراچيءَ کان ڪارو منڊل تائين آهي،
۽ جنهن تي انبارَ ڪنڊن جا نڪتا آهن.
نه ڄاڻان تنهنجي روح ۾ ڇا هيو
جنهن مان ايترا ڪنڊا نڪتا آهن!
نه ڄاڻان توکي ڇو نه ملي سگهيو
اهو جيئن
جو ڪنهن سؤنڌ جي ڪيئن مان گذرڻ وانگر
لڳندو آهي.

هي ڪهڙو بسنت آهي؟
پنن تي ماڪ موھيڙن وانگر لڳي رهي آهي!
پڪين جا پٿر
هڪ ٻئي کي
ڪئنچين وانگر ڪٽي رهيا آهن:
اورنگزيب اڃا تخت تي آهي
۽ دارا جو روح
پنهنجيءَ مزار ۾
پنهنجيءَ شهادت تي
افسوس ڪري رهيو آهي!

چيني سيلاني
 شيوسانگ،
 ڪوٽيشور جي بندر تي لتو آهي،
 پوياڙيءَ جو سڄ
 سمنڊ تي
 ڪنهن غدار جي چُميءَ وانگر لڳي رهيو آهي،
 شيوسانگ مون کان پڇي ٿو
 ”ڇا هن ديس جو نالو ’سند‘ آهي؟“
 مان ورائيان ٿو: ”هائو هن ديس جو نالو سند آهي“
 هُو وري پڇي ٿو ”ڇا ان جي پيرين ۾ سونا پير ٿيندا آهن؟“
 ”هائو ان جي پيرين ۾ سونا پير ٿيندا آهن“
 مان جواب ڏيان ٿو
 ”پر ريبارين جا ڳل انهن کان وڌيڪ سونا هوندا آهن
 ۽ تر جي ريتيءَ تي سڄ جا سونا شعاع به“
 شيوسانگ وري مون کان پڇي ٿو:
 ”مون ٻڌو آهي ته هتي پٽ پٽيهه ڏاڍو عمدو ٿيندو آهي؟“
 ”هائو“ مان جواب ۾ ڪنڌ ڏوڻيان ٿو.
 ”هائو سومراستَر تي جڏهن سومريون پاڻي پري پٽ تي
 ويهنديون آهن،

تڏهن ائين لڳندو آهي ته پت جا تاڪيا اُڪلي پيا آهن

ڪجهه سوچي وري هو پڇي ٿو

”مون ٻڌو آهي ته هتي گيت ڳائيندا آهن، جن کي ’جڪڙيون‘

چيو ويندو آهي. مان انهن ۾ جڪڙجي ته نه

ويندس؟ مون کي پنهنجي ديس موٽي وڃڻو آهي

”هاڻو تون انهن ۾ جڪڙجي ويندين،“

مان هن کي چوان ٿو ”۽ جي تون انهن مان

پاڻ ڇڏائي به وئين تڏهن به ساري عمر

تنهنجو من انهن ۾ جڪڙيل رهندو“

شيو سانگ ڪوٽيشور جي بندر تي وڃي رهيو آهي

۽ سامهون سمنڊ تي

پويائڙيءَ جو سڄ

ڪنهن غدار جي چميءَ وانگر لڳي رهيو آهي.

”هن ديس ۾ هڪڙو پن به اهڙو نه آهي

جنهن کي آءُ نه ٿو چوربان“

(چليءَ جو صدر آگسٽو پنوچي)

پنوچي!

آلندي جي دل به هڪ پن آهي

جو چُري پري رهيو آهي

تنهنجي بندش جي باوجود

۽ تون

اُن پن جي چُرپُر

گولين سان بند نه ڪري سگهيو آهين،

۽ جيڪو ان طوفان جي انتظار ۾ آهي

جنهن ۾ ڪروڙين پن

تازيون وڄائي،

اُن انقلاب جي آجيان ڪندا

جنهن جو انتظار

هواج

خاموشيءَ سان ڪري رهيا آهن.

مون ليار جي وٺ کي چيو:
”مون کي بک لڳي آهي
تو پر ڳاڙها ڦل ڪڏهن ايندا؟“
۽ پوءِ شام تي وئي
۽ شفق جي ڳاڙها ڦر
ليار جو وٺ ڪجهه سوچيندو رهيو.

نظم

ڪوڏُ ڪئن ڪناري تي
سمندَ کي سَمايو آ؟

شورُ تو ڪڏهن اُن ۾
هانوَ سان هنڊايو آ؟

اِئن ڪَن آهن جي،
هِن سَتاءَ ساري کي
پاڻ ۾ سَمائڻ ٿا
ڪوڏُ جئن ڪناري تي!

چَپ چُپِ آهن ۾
نيٺ هانءُ ڀرجي ٿو
نيٺ سِپَ مان اُڀري
سمندُ جيئن گرجي ٿو

بس اِها تَمَنا آ،
'ڪوڏُ' جئن اگر چاهيان،
شاعريءَ ۾ پنهنجي
سمندُ کيئن ڦهلايان؟

علي الصباح ڪه مردان به ڪار ڪار رَوَند
بلاڪشانِ محبّت به ڪوئي يار رَوَند
(مڪ پارسي شعر)

باڪ ڦٽي جو شعر لهن ٿا
مون تي سڄي- اُهاڻ ڪري

رَت اُڀرڪا ڪاٺي ٿو ايئن
ڏينهن ٿٽو جئن تاءِ ڪري

سارو وقت ته رهندو ناهين،
ويندو آڻه سماءُ ڪري

ڪيسين ڪو ڪالڻ جي ۾
منهنجي ڏات هڳاءُ ڪري؟

آءُ ته آڌرپاءُ ڪري ڪو
تنهنجو آڌرپاءُ ڪري

اڃا اُجهائڻ ڏيئو ناهيان،
تون جو اچڻو آهين، آءُ!

تنهنجي ڪارڻ ليئا پاتا
ساري رات جلي مون در تي؛
ڪيڏو ڪارو انڌيارو آ
پنيرڪي تائين سانڀر تي!

ڄاڻ پرھ جا پنڇي اُڏريا!
توڙي پوئين آهي ويرا،
منهنجي جوت اڃا به ڀري ٿي
اڃا تڪيان ٿو تنهنجا پيرا.

اڃا به ساڳيو ليئو آهيان
اچڻو آهين جي تون، آءُ!

تون جو ڄڻ ڪنهن وقت ڏسين ٿي
جهڙ جي جھال مان.

منهنجي ويڙهي جي آڳر ۾
املتاس جي وٺ تي جهڙو
پُٺورو چنڊر مان!

آءُ ڇهان ٿو ٽنهنجو مڪڙو
جنهن جي سندرتا ۾ ڦيرو
سمءِ نه آندو آ!

قُلَ جيان آ ساڳيو مڪڙو
جنهن جي اندرتا ۾ ڦيرو
سمءِ نه آندو آ!

پيار ته مون سو پيرا ڪيو آ
 پوءِ به ڄڻ هڪ پيرو ڪيو آ؛
 من اُجرو آهي اڄ تائين
 ڪئن چئجي تڻ ميو ڪيو آ!
 ڪيئي سالن کان ڪنهن پنيچيءَ
 مون ۾ ڄڻ آڪيرو ڪيو آ!

ڪنهن گوگل جي مڌوونتيءَ جي
 سار سھاري گذريو جيون،
 اندر ڏنش* جئن جنهن جو مڪڙو
 تنهن کي ساري گذريو جيون،
 سو مڪڙو آ اڄ به هٿن ۾
 ٻيو سڀ واري گذريو جيون.

لاهور جي انٽرنيشنل هوٽل ٻاهران

رات جو سُڃو صحرا۔
 دور دور رستي تي
 پيرَ ٿا وڃن تنهنجا؛
 ڪيترو پري ويندينءَ
 آءُ هي نه ڄاڻان تون

دل پئي چيو ”توڪي
 ’ان طرح سمايان آءُ،
 ’دل اندر ڇپايان آءُ،
 ’دور ٿين نه تون مون کان“

تون مگر رُسي جانان
 ائن وڃي رهي آهين،
 چنڊُ جيئن بادل کان
 دوور دور ويندو آ.

آءُ ٿو تڏهن سوچان،
 ’اڄ جدا ٿيون تون مان
 ’سو گهڻو چڱو آهي
 ’موت جي جدائيءَ کان،
 ’جا ڪڏهن ته اچڻي آ.“

شاعري طبيعت تي
 ايترو ته چانئي آ،
 هيءُ اُڀام چولين جي
 ڇڻ ته ٻوڏ آئي آ!
 ڪيترو اَلوت آهيان
 پوءِ به مان اُٿو آهيان،

هڏ ۾ رتا ڪيئي
 شعر لڙڪرائن ٿا.
 پوءِ به اَتَ اُنيو سان
 ڪينرو وڃائن ٿا،
 جيءُ ۾ جهمر آهي
 يار سَوَ ڪُنا آهن
 وارَ هِنَ حياتيءَ جا
 سات جن سَنا آهن؛
 چؤطرف زماني جا
 ڏاڍ ۽ ڏمر آهن.
 پوءِ به گيت برسن ٿا
 اُپَ ۾ چمر آهن؛
 ڪير شعر ٿو جوڙي؟

ٻنڌ ڪير ٿو ٿوڙي؟
 هيءُ اڀام چولين جي،
 هيءُ اڏام چولين جي،
 اڳ ڪڏهن نه آئي آ،
 ڪيتري سَهائي آ!

چنڊ رات اي ساٿي
ڏس ته ڪيئي روهيڙا
جڙ لڳن پيا ٿر ۾
ڏهر ڏهر ڏوهيڙا.
سانت آهـ وڻ وڻ جو
ٻوڙ ٻوڙ آ آهڙو
آ وشال واريءَ تي
چنڊ چيٽ جو جهڙو.

آڌيءَ جي خاموش نگر ۾، تون جو ايندي آهين
 منهنجين آڱرين تي پنهنجا، وار وٺيندي آهين،
 ۽ پنهنجي پهلوءَ ۾ آڻي، مون کي چوندي آهين:
 ”مون کان دور رهي تون ايڏو چوڻو مون کي چاهين؟
 ”ڪيڏو دور رهان ٿي توکان، ٻيءَ ڪنهن دنيا ۾،
 ”مان جي هاڻي ايندس تو وٽ، رهندس مان ڇا ۾؟
 ”منهنجو جنم جنم جو توسان ساٿ ته رهڻو آهي
 ”توڙي آهي ڀرتان ڀرتان، ساٿ ته رهڻو آهي،
 ”نيٺ ته توسان ملڻو آهي، مون لاءِ جاءِ ڇڏي ڏي
 ”پنهنجيءَ دنيا ۾ تون مون کي تيسين هاءِ ڇڏي ڏي“

دور ستارا پوڙها آهن
چنڊ به پوڙهو آهي،
يا هو پوڙهو ناهي؟

هن ساري سنار کي ڪوئي
چوڌاري ڪو لوڙهو ناهي
يا ڪو لوڙهو آهي؟

ديپ ٻُجهن ٿا ديپ ٻرن ٿا
ڏاڍو ڏور ڏيائين آهن
جي وسمه مان منش** ڏسن ٿا.

*** وشو جيئن ڪو مندر آهي
ڇا ان ۾ ڪوئي در آهي؟

مورتيون ۽ سڀ پوڄاري
ان کان ٻاهر ڇو نه وڃن ٿا؟

هُونءَ وشال لڳي ٿو ليڪن
گهيرو ڪيڏو سوڙهو آهي!

♦♦

* وسمه = حيرت

** منش = انسان

*** وشو = ڪائنات

منهنجا گيت ڪڏهن اي ڌرتي!
ڇٽ توکان ڪو ملهه گهرن ٿا؟

مون کان پوءِ اهي اٿن لڳندا
انڊمان* جي چانڊوڪيءَ ۾
جڻ ڪي هڏڙا پڪڙيل آهن۔

هڏڙا ڪنهن کان ڇا ٿا چاهن
ڇا ڪوئي سوچي ٿو!
ڇا ڪوئي سوچي ٿو!

ڪجهه به نه ٿو اڃ پاسي من ڪي
سانت سمندر جيڏي آهي
جنهن ۾ آءُ سمائل آهيان.

آسمان جي نيري ڪُن ۾
نيروٽيءَ جي نيٽن وانگر
گهوريان ٿو گهبرائيل آهيان.

ڪيڏي سانت وڇايل آهي
جهرمر جهرمر تارن ڀُنتان
جن جي حد حساب نه آهي!

ڪنهن پينوءَ جي پاندَ جيان جڻ
هي سارو ڪجهه پالهو آهي؛
ڇا هي سڀ ڪجهه خواب نه آهي؟

چاندني راتين ۾ ڪنهن رابيل جي ٻوٽي جيان،
ڄڻ تون هئينءَ.

يا سڳندڻ ۾ پَريل ڪنهن واءِ جي جهوٽي جيان،
ڄڻ تون هئينءَ.

ڪيرڙ تان گڏ ڪو نئن گاج تي جيئڻ جهڙي،
تئن مان هيس.

رڻ ۾ ڪوئي هرڻ پاڻي ڏسي ڏاڍو ڏکي،
تئن مان هيس.

تون ملينءَ مون کي ته سارو جڳ مليو ٻيو ڇا ڪڍي!
منهنجي سڳي!

ماڳ ڏاڍو آ پريءَ جي دڳ مليو ٻيو ڇا ڪڍي!
منهنجي سڳي!

سارو عرش منور آهي
چنڊ ڳليءَ ۾ چمڪي ٿو

دور پٽائيءَ جي بستيءَ ۾
سڄل پنهنجي سرمستيءَ ۾
بينو مون کي تازي ٿو

چنڊ ڳليءَ ۾ چمڪي ٿو
سارو عرش منور آهي
ڇا هي منهنجو ئي گهر آهي؟
ڇا هي منهنجو بستر آهي؟
جنهن وٽ ڪوئي روئي ٿو

چي، ”هي شعر اڌورو آهي
'وڻي ڪالهه لکيائين ٿي جو
'جهونگاري سوچيائين ٿي جو
'پانيان ٿو اڻ پورو آهي.“

پرسان ڪوئي سوچي ٿو
'بس، هي هاڻي اچڻو ناهي
'پور پٽ جو پويون آهي
'ڪٿي وڃي ٿي ناؤ نه ڄاڻان
'دور ڪنارا مان نه سڃاڻان“

آءُ اُنهن جي سوچ ٻڌان ٿو
 موٽي تن کي آءُ چوان ٿو
 ”توڙي ڏور اُسھڻو آھيان
 آءُ اوهان ۾ رھڻو آھيان“

پر ھو مون کي ڪونہ ٻڌن ٿا
 لڙڪا اگھن ٿا، پوءِ چون ٿا:
 ’هن جا گيت ته سڀنا آهن
 ’پر هي سڀنا سڄا آهن
 ’آزاديءَ جي وڪ وڪ تي
 ’هن جا پيرا چٽا آهن،
 ’هن جا گيت نه مڙتا آهن
 ’گونج نه اڳتي تن جي گھٽبي
 ’گيت ته ناهن جھڙتا آهن،
 ’امر گيت جي بارش وانگر
 ’ٿر ٻر ڀر ڀر ور ورتا آهن،
 ’نيٺ ڦلن رُت اچڻي آهي
 ’هن جا پاڳ سنورٿا آهن،
 ’هن جا گيت نه مڙتا آهن.“

پوءِ ڪو مون کي ڳائي ٿو
 چنڊُ ڳليءَ ۾ چمڪي ٿو
 سارو عرش منور آهي

'مرزا رُساوا' وانگر شاعر
 فرش نشين آ،
 جام صراحيءَ جي گردش ۾
 عرشِ برين آ؛
 چما چما چم جيئڻ - جادو
 دورستارا
 'امراءِ جان ادا' جا گھنگرو -
 آسمان جي ڪوئي تي چڻ
 ڪوئي غزل سرا آ
 غزل به اهڙو جنهن جو ڪوئي
 مطلع ڪونهي
 مقطع ڪونهي.

باس

مورتيون ڪجهه آهن منهنجي
جيون جي پڇواڙي ۾
جن جا سالم سنڌ نه آهن
جن کي گلھن تي ڪنڌ نه آهن!

هي جي به ٿي آڳنڌ ۾ آهن،
يا جي مون ڏي پنڌ ۾ آهن،
تن کان آءُ لڪيان ٿو ڇو
جيون جي پڇواڙي کي
پنهنجي پريت جي ڌاڙي کي

ڪيڏو ياد ڪيان ٿو توکي

تنهائيءَ ۾!

تون جو جيئڻ جو جس آهين

ڪير چوي ٿو تون ڪس آهين!

جيئڻ مرڻ جي هر ناتي کي

معني ڏين ٿو

ڏک سڪ ۾ سڏ ورائي

چا چا ڏين ٿو!

هر ساپيا کي سڀنا ڏين ٿو

هر سڀني کي ساپيا ڏين ٿو

مون کي ڌرتيءَ سان واڳي تون

تارن تي ڪنهن وقت سڏين ٿو

جهونجهڪڙي ۾ ماڪ پوي ٿي

تون مهڪين ٿو

باک ڦٽيءَ جو ڀن ڀن پنڀڇي

ٿي چهڪين ٿو

گاهه مٿان جئن واءُ لڳي ٿو

تون لهڪين ٿو

روز نوان سُر تون آچين ٿو
 مون ۾ آڳ جيان دهڪين ٿو
 مون سان گُوءِ ڪلاڪن جي ۾
 تون بهڪين ٿو

منهنجي ڪوٽا ٿين ٿو.
 توڙي عمر سڄي مان ڳاڻيان
 مان تنهنجو احسان چڪاڻيان
 ممڪن ناهي:

پر هي چاهي!

تنهنجو نانءُ وٺن ٿا ماڻهو
 توکان وَٺَءُ وڃان ٿو آئون
 توکي ڪونه مڃان ٿو آئون
 توکي مٽيءَ جي مادوءَ جئن
 بيهي روز پڇان ٿو آئون!
 تون ماڻهوءَ جي مُنهن تي چوائن
 نانگ جيان لهرائين بيٺو؟
 ڇو تون مون کي ڪائين بيٺو؟
 تون جو سارو سڀنو آهين
 ساڀيا جي اڱرن تي مون کي
 نٿُ نئون ٽٽڪائين بيٺو!
 ڇا مان ڪو ديوانو آهيان
 ڇو مون کي پسرائين بيٺو؟
 يا... مون کي ڪجهه ٿي ته نه پيو
 منهنجو من ٽٽڪي ته نه پيو آ.

هي ننبه به امرت وانگر آ!
 اڌ رات، وچوڙيل وه جهڙا
 پل پهر نه آهن پيالن ۾
 اڄ منهنجا نيٺ اُجالن ۾
 هن ڌرتيءَ جي اندريان مان
 واجهائڻ ٿا،
 ۽ توکي ويجهو پائڻ ٿا،
 هيءَ ڌرتي ڪيڏي ڪاري آ!
 انڌياري آ!

۽ تنهنجن منهنجن هرڌن جي
 ڦولن تي ڪيڏو پاري آ!
 هن ڌرتيءَ تي

توکي مون کي ڪِٺو ناهي
 ڏينهن ڏٺي جو ملڻو ناهي
 لنگهه لکن ۾ سوڙها آهن،
 ڳوڙها آهن

ماڪَ ڦُڙن ۾ باڪ ڦٽيءَ جا
 تن سان تون منهن ڏوئين چوڻي؟
 روئين چوڻي؟

دور سڀي، پر ويجهو آهين
 منهنجي سڀن ۾ تون سرتي!
 هيءَ ڪاري انڌياري ڌرتي
 سڀن جي بي انت نگر تي
 اُن جو ڪوئي وِس نه آهي،
 آءُ، ستارن تان سڀن ۾
 آءُ، هلي آ۔

شهر سيلاب ۾
دور لڙهندو ويو ٿي جڏهن خواب ۾
ڪشتيءَ نوح جيئن -
توڏنو چؤطرف رات ڪنهن روح جيئن.
سوچيو مون تڏهن
(تو منهوڙو ڏسي لڙڪ لڙيا جڏهن)
بمبئيءَ جو وڻينءَ؟
تون ڪراچي هئينءَ، تون ڪراچي هئينءَ'

امير خسروءَ جي مزار تي

مون لاءِ اڃان
 ديوار رڳو آئينو آ؛
 ٿو اڄُ به اُن ۾ چنڊ ڏسان
 جو اُڀري آيو آھ مٿان
 خسروءَ جي درخشان مرقد تي۔
 ۽ 'گيتا' ڪيڏي پيار منجهان
 هڪ شمع جلائي آ تو مان
 جا روشنيون ڦهلائي ٿي
 خُسروءَ تي نور وسائي ٿي.

ديوار رڳو آئينو آ
 جنهن مستقبل جي ڏيک ڏني
 مان سوچيان ٿو ڪجهه دور ڏسي
 جي منهنجي شمع وسامي ٿي،
 هي چنڊ سدائين رهڻو آ
 خسروءَ جي مرقد تي؛
 هي چنڊ نه بيٺو آھ ڪٿي
 ڪهڙيءَ به سرحد تي.

اڳڪٿي

ڏسان ٿو ڇا ڇا؟
ڇٽ اُڏري شاهين جا
پون ٿا پاڇا!

ڏسان ٿو ڇا ڇا؟
اُتر کان ايندا ڪڏهن
نُقرا گهوڙا ڇا؟

ڏسان ٿو ڇاڇا؟
توتي رتي باڪ ڪا
اُپري ٿي ڪاڇا۔

ڏسان ٿو ڇا ڇا؟
هو جي منهنجا سپرين
وري ايندا ڇا؟

لوهي دروازي تي تالو
 ڇا اٿن کُٺو ناهي؟
 جيلڙ اٿن ته نه مڃڻو آهي!

هي تالو جو آه نرالو
 جڻ جيلڙ جي ڪوٽر وانگر
 سڀ کي گڏجي پيڻو آهي.

هر جيلي جڻ روز پڇي ٿو
 ڇو هي دروازي تي تالو
 اڃان لڳو پيو آهي؟
 اڃان لڳو پيو آهي؟

فلسطين جو گيت

جلاوطن يارو
 اوهان پٺيان ڪونه اوهان جو نيتارو!
 سڄُ سدائين اُپريو آهي اوپارو
 غلط اٿو چارو
 ويو نه لهوارو!
 جلاوطن يارو!
 جيئن نه آڏارو

هار سدائين ڪوڙ جي آهي
 سوڀ سدائين سچ جي آهي
 ڪوڙ جي منهن ۾ توڙ وجهو اڃ
 سچ جو بالا ٻولُ ڪيو اڃ
 ها اهڙو ماحولُ ڪيو اڃ
 جو اُپري نعو:

’پنهنجو ديس اسان کي هاڻي
 ’بيهر حاصل ڪرڻو آهي
 ’پنهجن بندوقن کي تاڻي
 ’هر دشمن کي موتِ اُماڻي
 ’پنهنجو ديس اسان کي هاڻي
 ’بيهر حاصل ڪرڻو آهي.“

نـعـرو ڪو هٿيار نه آهي
 پوءِ به اُن سان ڪاٿي ٿنهنجي
 دل کي ڇڻ تسڪين ملي ٿي.
 زندان جون ديوارون توله
 روز اڳي کان اوچيون، ليڪن
 نعري لَه ديوار نه آهي.
 روز ٽپي ديوار وڃي ٿو
 ڇڻ ته پراهين پار وڃي ٿو
 ها، پر هاڻي تنهنجا نعرا
 توکان پهريدار ڪَسَن ٿا
 توکي گونگو گُس ڏسَن ٿا؛-

سيئي هاڻي اِئن سوچن ٿا،
 ’نعري مان ڇا ملڻو آهي؟
 ’نعرو ڪاٿي گولي ناهي
 ’ها دشمن تي وارَ ته آهي،
 ’نعرو پر هٿيارُ نه آهي
 ’اُن جي چيڙي تي اُڄ ڪوئي
 ’آزاديءَ جو پاڙُ نه آهي“

ساري ديس ڇڏي سڀ نعرا
 چُپ، چپن تي لاتي آهي
 اندر جهاتي پاتي آهي-

هي سنڌوءَ جي ڇَر ۾ تنهنجو
لاش پيو آ۔

عطر غنڀير جي اُن ۾ ڪائي
اُڄ به خوشبو آهي،

تنهنجي موت حياتيءَ ۾ جڻ
ساڳو جادو آهي!

باقي تنهنجي ساري سڻا
اُڏري وئي آ

جڻ پڇري مان ڪائي مٺا
اُڏري وئي آ!

آءُ ڀڄان ٿو هي توکان، ”ڇا
’اُڄ به تنهنجا نيٺ ڏسن ٿا
’تلوارن جا تيج هوا ۾؟
’پهر رُت جا ريڇ هوا ۾؟
’هرندڙ ڪائي هيڃ هوا ۾؟
’يا تون منهنجي نظر لڪڻ لاءِ
’ماريو ويو هئين؟“

هي جو اندياري ڌرتيءَ تي راڄ ڪري ٿو
 ماڻهو ننڍا ڪن ٿا، هو جنهن وقت مري ٿو
 سڄُ اُڀري ٿو هن جا سڀ ڪرتوت ڏسن ٿا
 هن جي پُر پُر مٽيءَ ۾ مٽو پُوت ڏسن ٿا،
 ۽ هو پاڻ مٽيءَ سان مٽي ٿو ويو آهي،
 ڪئن چئجي ڪنهن وقت هتي هوجي ويو آهي!
 جيڪو هن کان پوءِ اچي ايمان چڪي ٿو
 ڪونه لهي ٿو ڪُرسیءَ تي جي پير رکي ٿو
 اٿن سمجهي ٿو ”حال ته مون کي مرڻو ناهي
 ’ٿهڪو کائي پي مٽيءَ جو ڀرڻو ناهي،
 ’مون کان اڳ ۾ جي آيا تن وانگر مون کي
 ’مرڻو ناهي، مرڻو ناهي، مرڻو ناهي!“

آزادي لاءِ روز مرن ٿا
ماڻهو ٿڌا.

ايشيا يا آفريڪا آهي
لاطيني آمريڪا آهي،
مرندي تائين ڪونه ڏرن ٿا،
ماڻهو ٿڌا.

آخر هي آزاد ته ٿيندا
پر ڇا هي جلاد نه ٿيندا؟
ڪنڌ آڏيءَ تي روز ڏرن ٿا،
ماڻهو ٿڌا.

ڪله جن آزادي تي چاهي
ناهن ٿا ٻئي ڪنهن لئي ڦاهي
فاتح تي جنهن وقت ورن ٿا
ماڻهو ٿڙا.

واءِ! اُهاڻي ڪارِ ڪرن ٿا
ماڻهو ٿڙا.
جنهن مان چنڊ چڙائڻ خاطر
روز مرن ٿا
ماڻهو ٿڙا.

ويريءَ جا جنهن وقت آڏيءَ تي
ڪنڌ ڌرن ٿا
ماڻهو ٿڙا.
واءِ! اُهاڻي ڪارِ ڪرن ٿا
ماڻهو ٿڙا!
ماڻهو ٿڙا!
او ماڻهو ٿڙا!
او ماڻهو ٿڙا!

راج۔ مهاڄڻُ ڪوئي ناهي، هر ڪو پارَ وڌو آ،
پر جنهن کي بندوق نه آهي، سو چڻ مڙس جڏو آ.

هائو هيءَ مخلوقَ وڏي شيءِ آهي،
تنهن کان پوءِ بندوق وڏي شيءِ آهي.

بادل آيا، ڪيڏي اُن ٿڻ آهي تائڻ ۾!
مورَ اُڏاڻا، گونجي ٿي بندوق پهاڻن ۾.

ڪالهه ڪويتا جي رس تي جي چارڻ ايندا ها
روز ٿريءَ ۾ ڪوئي ٻارڻ ٻارڻ ايندا ها،

هاڻي هن بندوق جي تڙ تڙ اهڙي واڻي آ،
هر ڪو ڄاڻي ته اُنهيءَ جي آمر ڪهاڻي آ.

هائو هيءَ مخلوقَ وڏي شيءِ آهي،
تنهن کان پوءِ بندوق وڏي شيءِ آهي.

”جو چوڻ ٿو
 سا حقيقت آهي شاعر،
 پر اهو ممڪن نه آهي“
 مان پڇيان ٿو
 ’ڪوڙ ڇو ممڪن لڳي ٿو؟
 ’سچ ڇو ممڪن نه آهي!
 ’جُهرُ اندر جو سچُ آهي
 ’ٿورڙو روشن لڳي ٿو
 ’ڇو بنهه روشن نه آهي!
 ’سچُ آخر سچُ آهي؟
 ’ڪوڙ آخر ڪوڙ آهي!
 ’ڪيستائين ڪونه مڃندو
 ’سچُ ۾ جو مڃُ آهي؟
 ’جي پَتَنگُ آهين ته پيارا
 ’سچُ تي قربان ٿي وڃ!
 ’جو بنهه مڃندو سڀيان، تنهن
 ’مڃُ تي قربان ٿي وڃ!“

موت مسئلو ناهي
 مسئلو حياتي آهي
 پُرسڪون ڪيڏي آ
 دُور جا مماتي آ!
 ڪيترا نه ڏولاوا
 مون هتي ڏنا آهن.
 زندگيءَ جا لمحا
 پوءِ پي مِنا آهن.

ڪنهن به ڪونه ڄاتو آ
 نيٺ انت ڇا آهي
 اختتام کان اڳتي
 ڪابه ابتدا آهي!

خون بها حياتيءَ جو
مون اڃان نه ڀاتو آ
ڪيترو ڪڏهن ملندو؟
هي به ڪونه ڄاتو آ.

مون ڪڏهن چني گل کي
پيڻو نه آ خود سان
جا سڳند آ مون ۾
ڌار نانه ٿاريءَ کان.

سند کان سوا منهنجي
شاعري اڃائي آ،
ڪائنات جي خوشبو
سند ۾ سمائي آ.

هي شاعر جي لهرائن ٿا
هي جيڪي آداب عرض ڪن،
جن کي ڪوبه ضمير نه آهي۔

سچ چوڻ کان ڪيائين ٿا
ڏاڍ ڏمر کان گهٻرائن ٿا،
بي درديءَ کان داد گهرن ٿا
بي شرميءَ سان شرمائن ٿا،
ڪور ڪور تي جئن ڪي ڪٿا
جن جي چيلهه پڇي پوندي آ،
ڪنهن جي اوڀر ڏانهن نھاري،
رڙهندا آهن پيٽ سھاري،
هي به ائين ئي واجھائن ٿا
پنهنجي جھولي ٽھلائن ٿا۔

هي شاعر جي ڪانئر آهن
جن ٻوليءَ جي سگھه وڪي آ
جن کي ڪوبه ضمير نه آهي.

پنهنجي جيئري يارو
انقلاب اچڻو آ.

ڪا تہ جنگ ٿيڻي آ
ڪوڙ جي نقيبن سان;
ڄڻ وري گذرڻي آ
عمر تن عجيبن سان.

زندگي سڄي پنهنجي
جن گهڙين ۾ ڪاڻي آ،
جي سدا امر آهن
تن گهڙين ۾ ڪاڻي آ.

ڇپ ڇپ رهن ڪيسين
خامشي عذاب آهي،
موت کان به بدتر آ
زندگي عذاب آهي،

ان عذاب جو هاڻي
ڪو حساب اچڻو آ،
پنهنجي جيئري يارو
انقلاب اچڻو آ.

پنهنجي ناه پراڻي آهي
پوءِ به ته ڪنهن جي ڄاڻي آهي!

هيءَ جا تنهنجي ڌيءَ نه آهي،
هيءَ جا تنهنجي ماءُ نه آهي،
ڪنهن جي ڌيءَ ته آهي
ڪنهن جي ماءُ ته آهي!

ان ۾ ڪائي ممٽا آهي
تنهنجي ماءُ جيان؛
ان ۾ ڪائي مڃتا آهي
تنهنجي ڌيءَ جيان.

آدرياءَ ڪرين شل ان جو
پنهنجي ماءُ ڏسي،
ان جي سر تي هٿ ڌرين شل
پنهنجي ڌيءَ ڏسي!

هيءَ جا توسان پيار ونڊي ٿي
گنڌ ڪلهي تي لاڙي پنهنجو
هيءَ جا توتي ڳاٽ رکي ٿي،

اهڙو ئي انسان ته آهي—
رڻ ماس جو ساڳو پتلو

جهڙي تنهنجي ماءُ هجي،
جهڙي تنهنجي ڌيءَ هجي!

حڪمرانَ کي ڪونه مڃون ٿا
 پوءِ به اسان محڪوم ته آهيون:
 ظالم لاءِ ته نفرت آهي
 پوءِ به اسان مظلوم ته آهيون!
 ڄاڻڻ جو ناڪاري ڀاڱو
 سو به ضروري آهي ساٿي،
 هائوڪاري پٽڪ بنان پر
 ڄاڻ نه پوري آهي ساٿي!
 اڄ کان اڳتي ڇا ڪرڻو آ؟
 اڄ کان اڳتي ڇا ٿيڻو آ؟
 (اڳ ته اسين نادان هياسين
 هاڻي توکي ڇا ڏيڻو آ؟)
 سڄُ لهي ٿو ڪارونجهر تي
 پويان مورَ تهوڪا ڪن ٿا؛
 ڪيڏي ڪاري رات لٿي آ؟
 پاڇا ڇا ڇا ڏيک ڏين ٿا!
 اهڙي گهري اندياري ۾
 تون ڪو چنڊُ اُڀاري سگهندين؟
 سيءُ لٿو آ، لڱ ڏڪن ٿا
 تون ڪو ٻارڻ ٻاري سگهندين؟
 تون جو اڄ اڳواڻ بڻيو آ
 سارو ڪوڙُ مٽائي سگهندين؟
 جا ڌرتي تو ڪالهه وڃائي،
 سا ڌرتي اڄ پائي سگهندين؟

تنهنجنون ڳلهيون ڳالهيون چڻ ڪي
 ڪڪيءَ ڪاريون آهن؛
 چپ پئي چرڙا ڪري ٿي
 اُپ اُڌاريون آهن؛
 آءُ انهيءَ لاءِ چپ ۾ آهيان
 توکي رڌ ڏيڻ جي چاهيان
 شبد ڪوش ۾ ٻول نه آهن
 ڪچيون گاريون آهن!

ڪنهن تي سوچان؟ ڇا تي سوچان؟
 جيڪي آه رڌي آهي؛
 تو وٽ جيڪا نيڪي آهي،
 منهنجي لاءِ بڌي آهي؛
 توکي ٿو جنهن وقت ٻُڌان مان
 هڪڙي ڳالهه پڇڻ ٿو چاهيان،
 ڪهڙيءَ دنيا ۾ گهاريون ٿا
 ڪهڙي هيءَ صدي آهي؟
 ڪهڙي هيءَ صدي آهي؟
 ڪهڙي هيءَ صدي آهي؟

ڪي ماڻهو تاريخ ٿين ٿا
 گهايل ڌرتيءَ جي سيني جي
 اهڙي گهري چيخ ٿين ٿا،
 جا هر ڪنهن کي جاڳائي ٿي
 جا دنيا کي بدلائي ٿي

هاڻي سِيرَ بهاني نڪري
 ڪاسترو جي ڪيوبا يانڪي
 ڪيڏي هيت ساڻ ڏسن ٿا!
 ڪيڏيءَ حسرت ساڻ ڏسن ٿا!

ڪالهه جڏهن مون وارياسي ۾
 ڳاڱيون، ڳم، ڳنڍير ڏسي،
 سج جي پاڇي ڏانهن ڏٺو
 سونَ وٺي ساواڻ هڻي
 مٺهن ڦيري جيڏانهن ڏٺو.

تيسين ٿي تيڏانهن ڏٺو
 سارو سج ٻڏي ويو جيسين
 حسرت سان ڪنهن وقت فلسطين،
 جئن ياسر عرفات ڏسي،
 چپ ائين پيڪوڙي پنهنجا
 سارا رتو رت لڳن!

باک ڦٽيءَ جو روز ٻڌان ٿو
 ’وڪٽر جارا‘ کي*
 هي جو چليءَ جو راڳي آ
 منهنجي پاءُ جيان آ،
 اُن جي ڏکياري ڌرتي ڄڻ
 منهنجي ماءُ جيان آ.

سڀ انسان ٻڌا پيا آهن
 ڏک جي ڪنهن رشتي ۾،
 اهڙي ڳوڙهي ڳنڍ نه آهي
 سُڪ جي ڪنهن رشتي ۾.

هن جي ٻولي آءُ نه ڄاڻان،
 توڙي اُن جو دردُ سڃاڻان.

منهنجا گيت سمايل آهن
 ڄڻ هُن جي ٻوليءَ ۾،
 ڪيئي گهاٽَ لڪايل آهن
 ڄڻ هُن جي ٻوليءَ ۾.

سجُ گلي ۾ آهي هن کي،
 ٻول نه شعلا آهن،
 مون کي شڪ نه آ، هي منهنجن
 گيتن جهڙا آهن.

اورنگيءَ ۾ فساد

اورنگيءَ جي چؤراهي تي
 دور جلايل بس جو دونهون
 جنهن ۾ ڪجهه للڪارا آهن۔
 آسمانَ ۾ تارا آهن
 جن جي ٿم ٿم لالَ لهُوءَ ۾
 ڌرتيءَ تي ڏيکاري ڏي ٿي۔
 ڪنهن جو لال لهُو آهي هي؟
 ڪالھ انهيءَ ڊاڪا جا رستا
 ڪنهن معنيٰ جي لاءِ رڱيا ها۔
 معنيٰ، جا بي معنيٰ نڪتي
 ۽ جنهن تي تاريخ جا طعنا
 اڄ بندوقن جي ٻوليءَ ۾
 (ٻولي جيڪا اُردو ناهي)
 زور زور سان گونجن ٿا.

اپريل 1985ع

ڪنهن جو خون وهيو توڙيءَ ۾

اوڊاير؟

توڪي ڪيئي سال مٽي ٿيا

رؤم رؤم مان تنهنجي نڪتا

جيڪي ڪيڙا

سي به مٽيءَ سان مٽي ٿي ويا۔

ڪالهه مگر تو توڙيءَ ۾

لڳ ڀڳ ساڳيءَ ورديءَ ۾

ساڳي هولي ڪيڙي!

توڪي عمر ملي ڇو ايڙي

اوڊاير!

مون تڙتڙو هو

”ظلم سدائين قائم آهي

ظالم قائم دائم ناهي“

ها، پر ظالم!

عمر درازيءَ ۾ تون سڀ کي

مات ڏئي ويو آهين!

ٿرڊ ڪلاس جي گاڏي ۾ هوءَ
چاتيءَ تان ڪجهه انگي ريٽڙهي
ٻار کي بُو ڏئي ٿي-
”يڪ يڪ هاڻي، يڪ يڪ هاڻي“
گاڏي چٽ تہ چوي ٿي،
آڏيءَ اکِ ڏسي ٿي
هن جي پيءُ کان پوڙهو ماڻهو
مُچون ڪوڙيل

پر ڏاڙهيءَ سان نوڙهو ماڻهو
چٽ نظرن جي آڱرين سان
هن جي چاتيءَ جي ڏانڊيءَ تان
گل چني ٿو.

نظريا جن کي نظر ڪائي نه آهي
جي نيٽ نابين آهن،
توکان تنهنجو خون چاهن،
۽ ڏٺين تون!
سرخرو پنهنجي چريائيءَ تي ٿين تون!
اوءِ مجنون!
تنهنجي ليليٰ قحبه آهي!
قحبه آهي!
قحبه آهي!

ڳيرو
ڳاڙها،
۽ ڳڙ وارا
لفظ، انهن جي
پيشانيءَ تي
گُهنج نه آهن؛
منهنجي ڪوٽا
تن کي امر ٿا
آچي آهي،
اندر ڏنڻش جئن
ڪو ملتا، جا
آنت سمي تائين هلڻي آ.

هي ڏيکارا
 رنگارنگ گلن جا ٻارا
 جن تي موت جا پاڇا آهن!
 ديوارن ۾ دھڪا آهن،
 لوڪ پيڄن ٿا
 وڪ وڪ تي سھڪا آهن،
 ٿٽڪ اچن ٿا
 گولن جا گرڙاٽ اُڙي ٿي
 ماڻهو ٿڌن جا
 رستن تي رانيات اُڙي ٿي
 پڳ پڳ لاشا
 تن جا لاڙيل ڳاٽ اُڙي ٿي
 ۽ پوءِ ماڻ جُڳن جي آهي...
 هاڻ اُچنگارن ۾ چاهي؟
 ديسُ اُها گاڏي آ جنهن جو
 ڦيٽو ڦيٽو ڌار پيو آ.

ماڻهو سڀ هڪجهڙا آهن۔
 هر ماڻهوءَ کي بُڪَ لڳي ٿي،
 هر ماڻهوءَ کي اُجَ لڳي ٿي،
 پيار پٺيان جن هر ماڻهوءَ کي
 ساري دنيا سڃَ لڳي ٿي.

توڙي تن جي قوم الڳ آ
 توڙي تن جو رنگ الڳ آ
 توڙي تن جا ٻولَ نہ ساڳا
 توڙي سُرَ جو سنگُ الڳ آ
 ماڻهو سڀ هڪجهڙا آهن۔

هيءَ بہ حقيقت آهي ليکن
 ڪي ماڻهوءَ جو روپ رڪن ٿا
 سچ تہ شڪاري ڪتا آهن
 ڪارا توڙي اڇا، تن کي
 هڪجهڙا ڪاٺينا آهن؛

اڇا ڪتا ڪارا ڪتا
 آڀي شاهيءَ وارا ڪتا
 فوجي ورديءَ وارا ڪتا،
 سارا پونجِيءَ وارا ڪتا،
 ها، ها سڀ هڪجهڙا آهن.

دهشت پسند جو موت

پنهنجي ڪلاشنڪوف کي
۽ ايڏي ساري خوف کي
ويڙهي، مٿي هيٺان رکي
هُوَ آستو.

چُپ چاپ پيري ٿا اچن
وردِين سان ويرِي ٿا اچن
ڌرتي سُنڱهي ٿو موت جو
ڪارو ڪُٽو.

گولي چُٽي گرڙات سان،
لُٺ لُٺ والاري لاٽ سان،
شعلو هوا مان اوچتو
هُن ۾ ڪُٽو.

هُن موت کان معنيٰ مڱي
آ رتُ جي رُومي چڱي،
ڳوڙها ته ڪجهه ناهن، رڳو
پاڻي ٿُٺو.

اچ تن جي بندوقن مان
 ڪيئي ڪِرڙ ڪڪوريا آهن
 ڪيئي ڪنڊا موريا آهن
 لفظ صفحن تان موڙ مُڪت ٿي
 مٿن مٿان مڏُ ماتا آهن،
 لال لهوءَ ۾ لوڙيل گهوٽن
 ڇا ڇا سھرا پاتا آهن!

چوڌاري جھرجھنگ ٻُرن ٿا
 چَنگ چپن جو چوريا آهن؛
 موت امڙ جي لوليءَ وانگر
 ڪنھن ٻاجھاري ٻوليءَ وانگر،
 ننڊ ھندوري وانگر تن جي
 ديس مٿان جي گھوريا آهن.
 ڪيڏا سڀنا نڪتا آهن
 اچ توڙيل صندوقن مان!

هي وڻ، جو ڪجهه نوڙي پيو آ
مله وڙهي ڄڻ واڇوڙي سان
ٽڪجي پيو آ۔
سجُ اُنهيءَ کي اڄ جُنڊن کان
ڄڻ ته چڪي ٿو
ڄڻ ته چوي ٿو
”تياري ڪر طوفان اچي ٿو
'ڪو اوکو امڪان اچي ٿو.“

وَنُ به ساڳو واسُ به ساڳو
 مَنُ به ساڳو ماسُ به ساڳو
 ڌرتي ۽ آڪاسُ به ساڳو
 ۽ ارتو آتھاسُ به ساڳو
 پنھنجو جيءَ جياپو ساڳو
 پنھنجو ناسُ وناسُ به ساڳو

هڪٻئي کي ڇا لاءِ مٽايون؟
 هڪٻئي سان گڏ ڇو نه جيون ٿا؟
 هڪٻئي جو هٿ ڇو نه وٺون ٿا؟
 هڪٻئي کي سڏ ڇو نه ڏيون ٿا؟
 پَو ساگر جا پَوَل ڏسي پي
 هڪٻئي جو مڏ ڇو نه ٿيون ٿا؟

هڪٻئي سان گڏ ڇو نه جيون ٿا؟
 هڪٻئي جو سڏ ڇو نه ڏيون ٿا؟
 هڪٻئي جو مڏ ڇو نه ٿيون ٿا؟

فاشي فوج جي شڪست

هُو اُٻاٽيل ۽ آڀالا ٿا اچن
لڙڪڙائيندا اچن ٿا
ٿيڙ ڪائيندا اچن ٿا
راهه تي ڪيڏا رسالا ٿا اچن!

ڪيتري آڪڙ ڪندا ها!
ڪيتري ٻڙ ٻڙ ڪندا ها!
مورڪائيءَ جا نِوالا ٿا اچن؛

ڇا سڀاڻي هارَ پنهنجي
ياد رکندا مارَ پنهنجي؟
ڪيترو مايوس سالا ٿا اچن!

عمر گذري وئي،
 دُڪ هن ديس جا
 اڄ به ساڳا هئا
 جي هئا مون ڏٺا
 سال چاليهه اڳ
 ٽيهه يا ويهه اڳ،
 ڪوبه ڦيرو نه آ
 ديس جي دانهن ۾!

امن جي فاخته
 پرشڪسته، اُڏي
 جن سگهي ڪانه ٿي،
 اڄ به ساڳا جهنڊا
 ٿا هوا ۾ جهلن،
 اڄ به ساڳا ڪنڊا
 راهه ۾ ٿا چين،

اڄ به ديوار آهي، اڳي کان وڌي
 ڪانه آهي سگهيو ڪوبه جيڪا ٿي،
 اجنبِي، اجنبِي آدمي ٿا ملن
 اجنبِي گهور سان راهه تي ٿا ڪلن!

ماڻهپو ڪونه آ،
 ماڻهپي جو ڏڪر
 هيئن هن ديس ۾
 اڳ پيو ڪونه آ!

انقلابي اُٿو!
اڄ ته هن ديس جو
سڏُ ورٿائيو!
سڏُ تي آءُ ڪيسين اڪيلو وڃان؟
گڏُ ورٿائيو!
گڏُ ورٿائيو!
سڏُ ورٿائيو!
سڏُ ورٿائيو!

جيءَ جي جلاوطني
 ڪيتري بُري آهي!
 چڻ ته ڪا چُري آهي
 اندريون وڌي ٿي جا،
 ديس منجهه هوندي چڻ
 ديس مان ڪڍي ٿي جا.

جيءَ جي جلاوطني
 پاڻ ڪنهن گُهري آهي!
 ڇا ڪري اگر ماڻهو
 ديس ۾ وڌيسي آ!
 وُسَ اِن تي ڪهڙو
 ڳالهه ٿي ته اهڙي آ!
 ڪيترو ڪُري آهي!

جيءَ جي جلاوطني
 ڪيتري بُري آهي!

هو سڀ آڏيءَ رات اچن ٿا،
مُگرمَنَ تي ناچُ نچن ٿا.

مُگر مانَ جي چَمڙي هيٺان
تن جون ڪيئي پيڙهيون آهن،
هڪڻي پويان سيڙهيون آهن
تن تي گڏجي هيٺ لهن ٿا،
دودي تائين، ٻاگهيءَ تائين—
ڪُنڊَ ڪُنڊَ ۾ ديپَ جلن ٿا،
مُگرمَنَ تي ناچُ نچن ٿا.

جيڪي ڪالهه انهيءَ ڌرتيءَ تي
ماريا ويا ها، سي به اُٿن ٿا،
۽ پوءِ پنهنجي پيرن هيٺان
لاشَ چنيسرَ جو چيپيائي
چاتي کولي، اوچي ڳاتي
ڏاڪولن سان ٺڪ ٺڪ ڪن ٿا
مُگرمَنَ تي ناچُ نچن ٿا.

رات جي سياهيءَ ۾
روشنيءَ جي جهر ۾ آ؛

ڪيترا نوان ماڻهو
سج ڏي وڌن ٿا پيا
ڄڻ پتنگ آهن جي
سج ڏي وڌن ٿا پيا؛

گُوڙ جا نوان حربا
ڪم نه ٿا اچن هاڻي
ڪوڙ سان نوان شعلا
ڪونه ٿا مچن هاڻي؛

ڪوڙ جا حوارِي سڀ
روز و شب بکن ٿا پيا
آدمي انهن کان پَر
ڪونه اچ ڏکن ٿا پيا؛

تون اڪيلڙي اي دل
 ڪيترو وڙهي آهين!
 راه تي اڳي کان تون
 ڪيترو رڙهي آهين؟

پيا به ٿا وڌن هاڻي
 ڪيترا قدم اي دل!
 واءِ ۾ پيا ڦڙڪن
 ڪيترا علم اي دل!

وڪ وڪ ۾ تن سان
 جيڪڏهن هلي هلنديءَ،
 منزلون وڌي ملنديون
 تون جڏهن هلي هلنديءَ.

گيت به چڻ گوريلا آهن،
جي ويڙيءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾
هُو ٻوليءَ جي آڙ چُپن ٿا؛
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا
موٽي منجهه پهاڙ چُپن ٿا؛

ڪيڏي ترچي تار رڪن ٿا
اُتر اُپري لاڙ چُپن ٿا؛
سانوڻ سَنگ وسن ٿا ڏاڍو
بادل ٿي آکاڙ چُپن ٿا.

ڪالهه هُيا جي سُرخ گلن جئن
اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيت به چڻ گوريلا آهن
جي ويڙيءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

جوت ٻرندي رهي
 رات ٽرندي رهي...
 ٻاک جي ساک مان اڄ ڏٺي ٿو وڃان!

اڄ چئي ٿو وڃان
 ”سج لاڻ سان
 ’مڌ ريتي جيان
 ’نيٺ سنڌوءَ مٿان
 اڀرندو ساڻيو!“ مان چئي ٿو وڃان.
 ٻاک جي ساک مان اڄ ڏٺي ٿو وڃان.

هانءُ هاريو مٿان!
 پيرُ اڳتي اڃان...
 نيرُ نيٺان اُگهو
 پنڌ ويجهو پيو آ اُن ٻاک جو
 گيت منهنجي ڪئي
 آه جا اڳڪٿي
 تنهن انوکيءَ صدا جي سچيءَ ساک جو.

جديد سنڌي شاعري جي امام شيخ اياز 2 مارچ 1923ع تي
 ڪراچي ۾ جنم ورتو. 28 دسمبر 1997ع ۾ 74 سالن جي ڄمار
 ۾ سنڌ جي راڄ ڌاني ڪراچي ۾ اسان کي الوداع جياتين.
 شيخ اياز جي لکڻ سان سنڌي شاعري ڪر سونڌي جاڳي
 پئي. هن شاعريءَ جي هر قديم ۽ جديد صنف کي سکڻ وڻجڻ
 ۽ ڀڄڻ وڻڻ ۽ وائڻ ۽ ڳڻڻ ۽ ان ۾ ساهه وٺڻ سلسلن لکڻين ۾
 نشري ٽڪرا، آتم ڪٿا، ڪهاڻيون ۽ يادگيريون پڻ شامل
 آهن. سموري جديد شاعري اياز جي اتر کان آجي نه آهي هن
 جو ٻو شعر ۽ مجموعن ”پلاس ڀري آڪاس“ ۽ ”ڪلهي پاتر
 ڪيڙو“ ڄاڻن ته هڪ نثر جي ڪتاب ”جي ڪاڪ
 ڪري يا ڪاڙهي“ تي مختلف حڪومتن جا مقنن وڌيون.

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو: انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، پڙهندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪُندڙ، پاڙي، ڪاڻو، ڀاڄوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پڻ) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پڻ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پڻ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پڻ به مختلف آهن ۽ هوندا. اهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پڻ ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پڻ جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پڻ پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پڻن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پڻن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پڙهندڙ نسل . پڻ The Reading Generation

پَنن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پئاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليگڱن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رُڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇپن ٿا،
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهچن ٿا،

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ گلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اُٿي، هي بم-گولو،

جيڪي به ڪٿين، جيڪي به ڪٿين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيت به بم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته
 ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه
 وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

پڙهندڙ نسل . **پ ن** The Reading Generation